

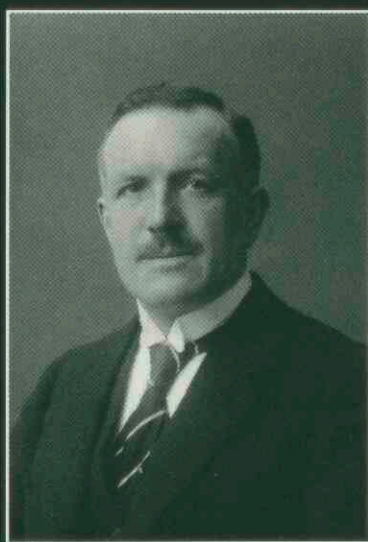
Publicatieserie Stichting Oud-Katholiek Seminarie

<https://hdl.handle.net/1874/432967>

A.J. van den Bergh (1883-1943)

DE DRIE HOOFDGESCHILLEN VAN HET ZWARTE BOEK

*Openingsles studiejaar 1927-1928, uitgesproken aan het
Oud-Katholiek Seminarie te Amersfoort op 9 september 1927*

Bezorgd en ingeleid door

Jan Hallebeek

Publicatieserie Stichting Oud-Katholiek Seminarie
Afl. 38

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK UTRECHT

3430 2517

/Sliedrecht 2005

Merweboek

MAGLP
TS
OCT
6892
jr 2005
dl 38

De drie hoofdgeschillen van Het Zwarte Boek

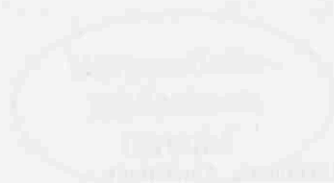
DE DRIE HOOFDGESCHILLEN VAN HET ZWARTE BOEK

De drie hoofdgeschillen van Het Zwarte Boek zijn:

1. Het geschil over de aard van de werkdag.

2. Het geschil over de aard van de werkwijze.

3. Het geschil over de aard van de werkhouding.

1917

Uitgeverij Merweboek, Postbus 217, NL-3360 AE Sliedrecht

(Publicatieserie Stichting Oud-Katholiek Seminarie; nr 38)

ISBN 90-5787-090-8

© 2005 Stichting Oud-Katholiek Seminarie, Amersfoort

All rights reserved. No parts of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the publisher.

The "Publicatieserie van de Stichting Oud-Katholiek Seminarie" is published on responsibility of the staff and members of the Board of Administrators of the Old Catholic Seminary.

✓ MARW : Tj oot 6892

A.J. van den Bergh (1883-1943)

DE DRIE HOOFDGESCHILLEN VAN HET ZWARTE BOEK

*Openingsles studiejaar 1927-1928, uitgesproken aan het Oud-Katholiek
Seminarie te Amersfoort op 9 september 1927*

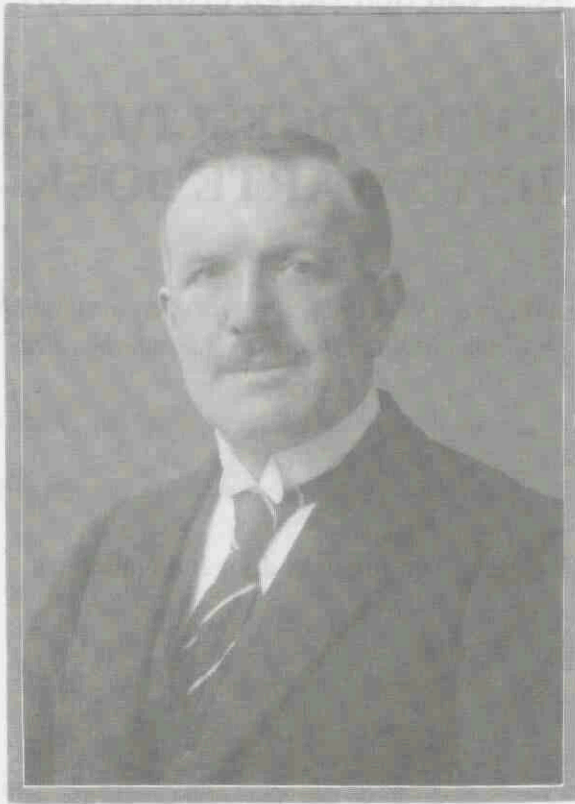
Bezorgd en ingeleid door Jan Hallebeek

Universiteits-
bibliotheek
Utrecht

Publicatieserie Stichting Oud-Katholiek Seminarie

aflevering 38

Amersfoort/Sliedrecht 2005

Prof. mr. dr. A.J. van den Bergh

Inleiding

Prof. mr. dr. A.J. van den Bergh was van 1906 tot 1907 als lector en van 1907 tot zijn overlijden in 1943 als hoogleraar verbonden aan het Oud-Katholiek Seminarie te Amersfoort. Hij had het zijn gewoonte gemaakt ter gelegenheid van de aanvang van het studiejaar een openingsles uit te spreken¹. Hij deed dit van 1906 tot en met 1942 zonder ook maar één onderbreking. Verschillende van deze openingslessen waren gewijd aan kerkrechtelijke vraagstukken. Dat geldt ook voor de openingsles van september 1927. In de zomer van dat jaar had Van den Bergh het zogenaamde ‘Zwarte Boek’ meegenomen op vakantie. De bestudering van deze bundel resulteerde in de openingsles die hij uitsprak op 9 september 1927 met als titel ‘De drie hoofdgeschillen van Het Zwarte Boek’.

De weergave van de tekst van dit college, zoals bewaard gebleven in het archief van het Oud-Katholiek Seminarie dat berust bij Het Utrechts Archief te Utrecht, zal worden voorafgegaan door een beknopte biografie van Van den Bergh, alsmede een beknopte bibliografie en een overzicht van zijn openingscolleges voorzover de titels ervan nog bekend zijn. Vervolgens zal een korte paragraaf worden gewijd aan de rijmpjes die Van den Bergh optekende uit de nalatenschap van Jacobus Henricus van Buul (1799-1878), hoogleraar filosofie aan het Seminarie, en die alle betrekking hebben op de conflicten die in het openingscollege aan de orde komen. Tenslotte zal kort worden ingegaan op de titel en de inhoud van het openingscollege. Dit onderdeel is bewust zeer summier gebleven. De drie door Van den Bergh behandelde geschillen en hun achtergrond zijn elders uitvoerig beschreven².

---

¹ Het is niet duidelijk of er voor 1906 al openingslessen werden gegeven.

² D.J. Schoon, *Van bisschoppelijke Cleresie tot Oud-Katholieke Kerk. Bijdrage tot de geschiedenis van het katholicisme in Nederland in de 19de eeuw*, Nijmegen 2004. Zie ook D.J. Schoon, Oude en nieuwe bisschoppen; De ‘oud-katholieken’ en 1853, in J. Vis-W. Janse (red.), *Staf en storm; het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland in 1853; actie en reactie*, Hilversum 2002, 166-187.

1. Beknopte biografie van prof. mr. dr. A.J. van den Bergh

familieachtergrond

Adrianus Johannes van den Bergh werd geboren te Utrecht op 23 februari 1883³. Zijn ouders waren Adrianus Johannes van den Bergh (1843-1903) en Clazina Rinkel (1846-1918). De familie van den Bergh was oorspronkelijk afkomstig uit Rotterdam. Grootvader Theodorus Petrus van den Bergh (1809-1873), gedoopt in de kerk aan de Oppert, was al op jonge leeftijd in Utrecht beland, de geboortestad van zijn moeder, Johanna Arnolda van Heerden (1775-1838), waarheen zij als jonge weduwe terugkeerde. Hij ging op jeugdige leeftijd werken in een drogisterij aan de Steenweg, die hij op latere leeftijd kon overnemen. Van 1838 tot aan zijn overlijden was hij kerkmeester van Ste Maria minor (Achter Clarenburg) en vanaf 1845 tevens regent van de Oude Rooms-Katholieke Aalmoezenierskamer (ORKA)⁴. De vader van Adriaan, Adrianus Johannes sr., zette de drogisterij van grootvader voort. Hij was maatschappelijk en kerkelijk zeer actief, had zitting in het hoofdbestuur van het Oud-Katholiek Ondersteuningsfonds

---

³ Literatuur: *Wie is dat?* 1935³, 24 en 1938⁴, 29, *Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld*, Amsterdam 1938, 123, † Professor Mr. Dr. A.J. van den Bergh, in *OK* 59 (1943), 63-65 en In memoriam professor Mr. Dr. A.J. van den Bergh, in *OK* 59 (1943), 71-72; G.Chr. Kok, *Stamboom en familiegeschiedenis Van den Bergh*, [s.l.] 2001. De volgende afbeeldingen van Van den Bergh zijn overgeleverd. Een foto met daarop Van den Bergh op 16-jarige leeftijd als voorzitter van het eerste bestuur van O.I.O.S. is afgedrukt in *Gedenkschrift samengesteld ter gelegenheid van het dertig-jarig bestaan van de Oud-Katholieke Jongelieden Vereniging "Ontwikkeling is ons streven" gevestigd te Utrecht*, [s.l.] 1929, tegenover 4 en in *OK* 53 (1937), 310, *OK* 90 (1974), 128 en *OK* 115 (1999), 29. Een foto van Van den Bergh als hoogleraar aan het seminarie is te vinden op inlegvel tegenover *OK* nieuwe reeks 5 (1925), 132, in *Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld*, Amsterdam 1938, 123, in *OK* 59 (1943), 63 en in *OK* 64 (1948), 139 en 229. Een foto met het bestuur van de Oud-Katholieke Vereniging voor Kinderbescherming is te vinden in *OK* nieuwe reeks 6 (1926), 205, een foto met de Wereldbond der kerken afdeling Nederland in *OK* 44 (1928), 332 en *OK* 46 (1930), 217 en een foto gemaakt tijdens het lustrum van Batavia in 1929, in *OK* 45 (1929), 302. Een geschilderd portret bevindt zich in het gebouw van de Oud-Katholieke Kerk aan de Koningin Wilhelminalaan te Amersfoort.

⁴ Volgens H.J.W. Verhey, *300 jaar aalmoezenierszorg; Geschiedenis van de Rooms-Katholieke Aalmoezenierskamer te Utrecht (1674-1746) en van de Oude Rooms-Katholieke Aalmoezenierskamer te Utrecht (1746-1974)*, Rotterdam 1974, 224 was hij kerkmeester van St Jacobus buiten de Weerd.

(OKOF)⁵ en was voorzitter van de in 1889 opgerichte oud-katholieke mannenzangvereniging Caecilia⁶. Van 1880 tot zijn overlijden in 1903 was hij regent van het St. Eloyengasthuis en vanaf 1899 ook regent van de ORKA. Eén van zijn zonen, Jacobus Petrus Cornelius van den Bergh (1878-1949), een oudere broer van Adrianus jr., werd apotheker⁷. Ook deze J.P.C. van den Bergh zou geruime tijd regent van de ORKA en van het St. Eloyengasthuis zijn⁸. Een zoon van deze J.P.C. van den Bergh, Adrianus Johannes van den Bergh (1910-1976), die de apotheek van zijn vader voortzette, was eveneens regent van de ORKA. De moeder van Adriaan jr., Clasina Rinkel, stamde uit een erfgooiersgeslacht.

jeugdijaren

Adriaan doorliep de Rijks H.B.S. te Utrecht. Omstreeks het moment waarop hij het einddiploma behaalde - hij was toen zestien jaar oud - richtte hij te Utrecht een oud-katholieke jongeliedenvereniging op. De vereniging kwam voort uit de aannemingslering van de parochie van Ste Maria minor (Achter Clarenburg) en stelde zich onder meer ten doel de bekendmaking van het oud-katholicisme en algemene ontwikkeling. Dit soort verenigingen werd opgericht naar buitenlands voorbeeld. In Nederland bestond er nog slechts één, de in 1896 opgerichte vereniging 'Erasmus' te Rotterdam, bestemd voor jeugdige mannelijke oud-katholieken⁹. Van den Bergh werd de eerste voorzitter van de nieuwe vereniging die de naam 'Ontwikkeling is ons streven' (opgericht 4 juli 1899) ging dragen of afgekort O.I.O.S.¹⁰.

⁵ OK 12 (1896), 82 en OK 53 (1937), 163.

⁶ OK 14 (1898), 118 en OK 53 (1937), 142. *Caecilia* werd later een gemengde zangvereniging.

⁷ De drogisterij aan de Steenweg brandde in de nacht van 20 op 21 januari 1905 volledig uit, waarbij ook enige andere panden in de as werden gelegd. De vrijwillige brandweer gebruikte voor de eerste maal de grote Biberacherladder, maar het blussen werd ernstig bemoeilijkt door de vorst. De oorzaak van de brand, die ontstond in het pakhuis, is nooit ongehelderd. Men nam aan dat een slecht oppassende en pas ontslagen knecht wraak had willen nemen op zijn gewezen patroon en de brand had aangestoken. Cf. Vijftig jaar geleden woedde enorme brand op Steenweg, in *Nieuw Utrechts Dagblad* van 20 januari 1985.

⁸ Verdere gegevens over de betrokkenheid van de familie van den Bergh bij de ORKA zijn te vinden in Verhey, *300 jaar aalmoezenierszorg*, 224-225 en 245 onder nr. 42.

⁹ OK 12 (1896), 135.

¹⁰ Zie daarover OK 15 (1899), 104 en 111-112, *Gedenkschrift samengesteld ter gelegenheid van het dertig-jarig bestaan van de Oud-Katholieke Jongelieden Vereeniging "Ontwikkeling is ons streven" gevestigd te Utrecht*, [s.l.] 1929, J. Hallebeek-N. Lenten, O.I.O.S. 1899-1974: Een greep uit de geschiedenis van de jongerenvereniging "Ontwikkeling Is Ons Streven" te Utrecht, in OK 90 (1974), 128-129 en Het jonge 100-jarige O.I.O.S. viert feest.

Na de H.B.S. bereidde Adriaan zich onder begeleiding van dr. A.H. Kan voor op het staatsexamen dat hij in 1901 behaalde. Vervolgens studeerde hij rechten aan de Rijksuniversiteit Utrecht¹¹. Tijdens zijn studietijd was hij - ondanks het feit dat hij geheelonthouder was en actief in de drankbestrijding onder arbeiders - lid van het Utrechtsch Studenten Corps. Daarnaast was hij lid van de in 1894 opgerichte oud-katholieke studentenvereniging 'Batavia'. Deze vereniging telde in die tijd acht tot elf leden, van wie de helft seminaristen waren¹². Maandelijks werd een bijeenkomst gehouden in het Seminarie te Amersfoort. Van den Bergh heeft op deze bijeenkomsten verschillende keren een voordracht gehouden¹³. De vereniging benoemde hem later tot erelid. Daarnaast was hij ook actief in de oud-katholieke werkliedenvereniging te Utrecht, waarvan hij secretaris was¹⁴ en in de op 15 september 1900 door de oud-katholieke werkliedenvereniging en O.I.O.S. gezamenlijk opgerichte boekerij 'Pascal', waarvan hij voorzitter was en in 1910 beschermheer zou worden¹⁵. Op 17 november 1905 sloot Van den Bergh zijn rechtenstudie af met een promotie (op stellingen) tot doctor in de rechtswetenschap bij prof. Hendrik Jacobus Hamaker (1844-1911)¹⁶.

Viert U mee? in OK 115 (1999), 29-30. Tot 1903 was Van den Bergh voorzitter van O.I.O.S. (OK 19 [1903], 47). In latere jaren gaf hij nog lezingen voor deze vereniging (OK 23 [1907], 135 en OK 24 [1908], 149). Bij de onthulling van het vaandel van O.I.O.S. op 13 februari 1912 hield hij een toespraak (OK 28 [1912], 53).

¹¹ Waarschijnlijk heeft Van den Bergh rond dit tijdstip het ouderlijk huis verlaten. In 1902 is hij niet langer woonachtig op het adres Steenweg 83, maar op Voorstraat 1bis (zie OK 18 [1902], 77).

¹² OK 18 (1902), 117, OK 20 (1904), 110, OK 21 (1905), 131 en OK 22 (1906), 127.

¹³ *De afschrikwekkende werking der doodstraf* op 17 juni 1903 (zie OK 19 [1903], 83), *Philosophie en theologie* op 13 december 1904 (zie OK 21 [1905], 7) en *Christendom en praktijk* op 29 september 1905 (zie OK 21 [1905], 132). Ook toen Van den Bergh niet meer tot de activitas behoorde gaf hij lezingen voor Batavia. Op 8 juni 1925 sprak hij over *Boeddhistische gelijkenissen* (zie OK nieuwe reeks 5 [1925], 211), op 9 november 1926 over *Slapen en de psychologie van het dromen* (zie OK nieuwe reeks 6 [1926], 331; de tekst is bewaard gebleven in HUA, 282, inv. nr. 426, ongedateerd), op 27 mei 1930 over *Internationaal Katholicisme* (zie OK 46 [1930], 183), op 15 november 1935 over *Synthesisme en Katholicisme* (OK 51 [1935], 323), op 12 november 1937 over *Onze kerkrechtelijke reorganisatie* (OK 53 [1937], 345-355 en 55 [1939], 21) en op 7 november 1942 over *Dr. R. Benminck Jansonius en de Oud-Katholieken* (OK 58 [1942], 189).

¹⁴ Vanaf 7 januari 1902, zie OK 18 (1902), 117.

¹⁵ zie OK 20 (1904), 108 en OK 26 (1910), 206.

¹⁶ *Album promotorum der Rijksuniversiteit Utrecht 1815-1936*, Leiden 1963, 189; zie over Hamaker: G.C.J.J. van den Bergh e.a. (red.), *Rechtsgeleerd Utrecht; Levensschetsen*

verdere vorming

Van den Bergh is gedurende zijn verdere leven onderwijs blijven volgen en heeft voortdurend aan zijn eigen wetenschappelijke vorming gewerkt. Op 21 oktober 1912 promoveerde hij voor de tweede maal aan de Rijksuniversiteit Utrecht (wederom op stellingen). Deze maal verkreeg hij cum laude de graad van doctor in de staatswetenschap. Zijn promotor was prof. Johan baron d'Aulnis de Bourouill (1850-1930)¹⁷. In 1921 behaalde hij het doctoraal examen wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit Utrecht¹⁸ en later volgde hij nog colleges aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam en te Bonn.

huwelijk

Op 22 augustus 1907 trad Van den Bergh in het huwelijk met zijn achternicht Cornelia Johanna Conijn (* Egmond aan Zee 16 maart 1881, † Rotterdam 11 oktober 1955), die lerares nuttige handwerken te Arnhem was. Het huwelijk vond plaats te Egmond aan Zee, het dorp waar Adriaan vanaf zijn tiende jaar de vakanties had doorgebracht. Uit het huwelijk werden vier kinderen geboren: Adrianus Johannes¹⁹, Anna Engelbertha²⁰, Engelbertus Nicolaus²¹ en Johannes Adrianus²².

---

van elf hoogleraren uit driehonderdvijftig jaar Faculteit der Rechtsgeleerdheid in Utrecht [Stichtse historische reeks, 11], [Zutphen] 1986, 83-100.

¹⁷ *Album promotorum der Rijksuniversiteit Utrecht 1815-1936*, Leiden 1963, 208 en *OK* 28 (1912), 215 en 225. Zie over d'Aulnis de Bourouill: *BWN* II, 17-19. Zie ook Professor Mr. Dr. A.J. van den Bergh, in *OK* 48 (1932) 251-252.

¹⁸ *OK* 48 (1932), 251 en *OK* 59 (1943), 72.

¹⁹ * Utrecht 13 augustus 1908, † Utrecht 15 januari 1945. Hij studeerde medicijnen, maar kon, gehandicapt door de gevolgen van een hersenoperatie, geen co-assistentenschappen afleggen en daardoor geen arts worden. Hij schreef na zijn doctoraal examen het proefschrift *Utrechtse hygiënische vraagstukken historisch beschouwd*, maar kon daarop niet promoveren omdat hij geen eed van trouw aan de Duitse bezetter wilde afleggen. Na zijn overlijden werd het proefschrift in december 1945 alsnog gepubliceerd.

²⁰ * Utrecht 11 april 1911, † Middelburg 13 mei 1997; zij huwde in 1934 dr. P.Chr. Kok (1906-1998), huisarts te Amersfoort en later gynaecoloog te Rotterdam.

²¹ * 's Gravenhage 26 maart 1915, † Amersfoort 18 januari 1963; huisarts te Amersfoort; hij huwde in 1941 C.M.W.L. van der Graaff (1912-1989).

²² * Utrecht 20 januari 1925; † 23 juli 1999; chemicus; hij huwde in 1954 Anna van Dop (1933-2004).

maatschappelijke loopbaan

Na de afronding van zijn rechtenstudie in 1905 had Van den Bergh zich als advocaat en procureur gevestigd te Utrecht. Hij was woonachtig aan de Bleyenburgerstraat 7 aldaar. Na vervolgens enige jaren te hebben gewerkt als directeur van een verzekeringsmaatschappij te 's Gravenhage²³, keerde hij terug naar Utrecht en werkte daar als repetitor in de rechts- en staatswetenschappen²⁴. Het gezin was woonachtig op het adres Biltstraat 112²⁵. De jaarlijkse vakanties werden doorgebracht in Egmond aan Zee, aanvankelijk bij de moeder van Cornelia Conijn²⁶, later in de vakantiewoning *Mare Liberum*²⁷, door Van den Bergh als vereerder van Hugo de Groot (1583-1645) zo genoemd naar diens beroemde boek.

de strijd tussen Jelgersma en Bolland

Als jong advocaat mengde Van den Bergh zich in de polemiek tussen de Leidse hoogleraren Bolland en Jelgersma. De filosoof Gerardus Johannes

---

²³ Vriendelijke mededeling mr. G.Chr. Kok. Dit was omstreeks 1915. Het gezin was woonachtig op het adres Juliana van Stolberglaan 108.

²⁴ Toen op 25 januari 1918 de afdeling Rotterdam van het OKOF Van den Bergh kandidaat stelde voor het hoofdbestuur woonde hij inmiddels weer in Utrecht (OK 34 [1918], 34). Hij werd op 14 mei van dat jaar overigens niet in het hoofdbestuur gekozen (OK 34 [1918], 91).

²⁵ Vlak voor het huis was de tramhalte van de lijn van Zeist-Utrecht naar Amersfoort. Vanaf het eindpunt in Amersfoort op het stationsplein was het een wandeling van ca. 20 minuten naar het Seminarie.

²⁶ Cornelia Johanna Conijn was dochter van de reder Engelbertus Conijn (1846-1892) en Anna Koper (1847-1926). Conijn en zijn echtgenote hielden tevens een kruidenierswinkel. In plaats van de vissers uit te betalen verplichtte de scheepsondernemer hen hun inkopen te doen in zijn winkel. Hetgeen zij uit hoofde daarvan verschuldigd waren werd in mindering gebracht op hun vorderingen. Op deze wijze wisten Conijn en zijn vrouw een niet onaanzienlijk vermogen op te bouwen. In Egmond aan Zee werd de weduwe Antje Koper in de volksmond ook wel Antje Goud genoemd. Het huis van Antje Koper was een groot herenhuis gelegen aan de Voorstraat niet ver van het Pompplein. Vriendelijke mededeling mevr. C.C.J. Zwart-van den Bergh.

²⁷ *Mare Liberum* was een statig huis gelegen aan de Voorstraat op de hoek van de Kerkstraat. Dit pand werd gekocht van de gemeenteontvanger van Egmond, nadat het huis van Antje Koper was verkocht. Vriendelijke mededeling mevr. C.C.J. Zwart-van den Bergh. Later gebruikte A.J. van den Bergh voor zijn vakanties een kleiner, vrij laag en lang huis, Voorstraat 131, hoek Voorstraat-Pompplein 22. Vriendelijke mededeling emeritus pastoor C. Tol, die hem daar in 1941 en 1942 bezocht en van mr. G.Chr. Kok, die daar als zesjarig jongetje van zijn grootvader leerde fietsen.

Petrus Josephus Bolland (1854-1922)²⁸ was geen onbekende voor de oud-katholieken. Hij was een uitgesproken tegenstander van alles wat ultramontaans was. In zijn korte artikel 'Rome en het Huwelijk', verschenen in 1898, had Bolland uitvoerig geciteerd uit de brochure 'De leer van Z.H. paus Leo XIII rakende het huwelijk' van aartsbisschop Johannes Heykamp (1824-1892) uit 1881²⁹. Heykamp verhaalde daarin, hoe 'een aanzienlijk Israëliet', die rooms-katholiek was geworden, tegen betaling dispensatie had verkregen om nog tijdens het leven van zijn vrouw een ander huwelijk te sluiten. Heykamp schreef dat hij die informatie ontleende aan een familie die met de betreffende persoon bevriend was en kwam tot de conclusie, dat in Rome alles voor geld te koop is. Bolland onthulde op zijn beurt in een voetnoot bij het citaat uit Heykamps brochure om wie het ging. Het was de inmiddels overleden Joodse advocaat mr. Samuel Philippus Lipman (1802-1871), die in 1852 rooms-katholiek was geworden en vanaf 1869 in Hilversum had gewoond. In zijn strijd tegen het ultramontanisme en in zijn kritiek op de onfeilbaarheid en universele jurisdictie van de paus vond Bolland een geduchte tegenstander in het tweede kamerlid dr. Herman Johan Aloysius Maria Schaepman (1844-1903). Met de verschijning van diens "Bolland en Petrus" in 1899 werd de tegenaanval ingezet³⁰. Velen namen het op voor Bolland, onder wie ook de oud-katholieke pastoor Petrus Johannes van Harderwijk (1867-1948) uit Schiedam³¹, en in 1900 kwam Bolland op zijn beurt weer op voor de oud-katholieken in een artikel dat ook als afzonderlijke brochure werd gepubliceerd³².

Het was nu in een ander conflict waarin deze Bolland enige jaren later verzeild raakte, dat Van den Bergh zich mengde. Gerardus Jelgersma (1859-1942), de eerste hoogleraar psychiatrie te Leiden, had zich in zijn oratie geringschattend uitgelaten over wijsgerige stelsels. Jelgersma zelf

---

²⁸ Zie over Bolland: *BWN* II, 44-47 en W. Otterspeer, *Bolland; een biografie*, Amsterdam 1995.

²⁹ Zie p. 13-14; G.J.P.J. Bolland, Rome en het huwelijk, in *De Protestant uitgegeven door de Evangelische Maatschappij* van 15 mei 1898; zie daarover Otterspeer, *Bolland*, p. 251-252, die de inhoud van Bollands artikel in verschillende opzichten onjuist weergeeft.

³⁰ H.J.A.M. Schaepman, *Bolland en Petrus*, Utrecht 1899.

³¹ P.J. van Harderwijk, *Petrus en het Primaat in de oude kerk. Antwoord naar aanleiding der brochuren van Prof. G.J.P.J. Bolland en Dr. H.J.A.M. Schaepman*, Schiedam 1899.

³² G.J.P.J. Bolland, De Kerk van Utrecht. Een hoofdstuk uit de geschiedenis des vaderlands, in *Tweemaandelijksch Tijdschrift voor letteren, kunst, wetenschap en politiek* 6 (1900), deel II, p. 114-147 en p. 249-295, ook als G.J.P.J. Bolland, *De Kerk van Utrecht. Een hoofdstuk uit de geschiedenis des vaderlands*, Leiden 1900; zie over deze publicatie: Otterspeer, *Bolland*, p. 263-264; bespreking in *OK* 16 (1900), 116-118.

was voorstander van een zeer materialistische denkwijze³³. Daarop had Bolland Jelgersma uitgedaagd om een openbaar debat met hem aan te gaan. Jelgersma reageerde pas enige jaren later en schriftelijk, namelijk met een 'open brief', waarmee hij ernstige kritiek uitte op het onderwijs van Bolland. Van den Bergh mengde zich nu in de discussie met de publicatie van een brochure, waarin hij het opnam voor Bolland (zie bibliografie nr. 2). Later vatte hij ook het plan op om bij Bolland te promoveren - nu op een proefschrift, niet op stellingen - doch door de afwijzende houding van Bolland ten aanzien van promovendi in het algemeen³⁴ en door diens overlijden in 1922 is het daar nooit van gekomen.

benoeming aan het Seminarie

Het werk in de advocatuur en het werk als repetitor zouden nooit Van den Berghs voornaamste bezigheden worden. Die zouden zijn gehele leven voornamelijk op kerkelijk terrein liggen, met name binnen het Oud-Katholiek Seminarie te Amersfoort. Met ingang van 1 januari 1906 was Van den Bergh daar door het kapittel benoemd tot lector in het kerkelijk recht. Het lag in de bedoeling dat hij ook wijsbegeerte zou gaan doceren aan het Seminarie en met het oog daarop zette hij zijn studies voort³⁵. Van den Bergh had geen directe voorganger met een leeropdracht kerkelijk recht. Dit vak had zich in de negentiende eeuw wel als zelfstandige discipline losgemaakt van de ecclesiologie en de theologie, maar er was niet altijd een lector of hoogleraar die specifiek met deze leeropdracht was belast. De laatste hoogleraar kerkelijk recht was Wilhelmus Johannes Glazemaker (1853-1878) geweest. Glazemaker, wiens gezondheid niet bijzonder goed was, had gestudeerd aan het seminarie te Amersfoort en vervolgens nog twee jaar in Bonn en München. Met ingang van 11 september 1876 was hij benoemd tot hoogleraar kerkgeschiedenis en kerkelijk recht aan het Seminarie. Twee jaar later reeds overleed hij plotseling³⁶.

---

³³ Zie over Jelgersma en de gehele discussie: *BWN* I, 274-275.

³⁴ Zie daarover Otterspeer, *Bolland*, 485, die Van den Bergh daar ten onrechte kwalificeert als rooms-katholiek. Op pagina 615 noot 19 wordt verwezen naar correspondentie met Van den Bergh over diens wens om te promoveren, bewaard in het Archief Bolland dat berust in de Universiteitsbibliotheek Leiden.

³⁵ Zie *OK* 22 (1906), 21.

³⁶ Een dictaat van de colleges kerkelijk recht van Glazemaker, gemaakt door de student Nicolaas Prins (1858-1916), de latere bisschop van Haarlem, is bewaard gebleven en bevindt zich de archiefbewaarplaats van de Oud-Katholieke Kerk te Amersfoort (niet geïnventariseerde collectie collegedictaten). Zie over de studie van Glazemaker te Bonn: A.

De directe aanleiding voor de benoeming van Van den Bergh was echter het overlijden in 1904 van de hoogleraar filosofie Nicolaus Johannes Weeldenburg (1839-1904)³⁷. Met ingang van 1 september 1907 werd Van den Bergh benoemd tot hoogleraar kerkelijke recht, wijsbegeerte en apologetiek³⁸. Voor zijn werk aan het Seminarie ontving hij van het kapittel slechts een beperkt jaargeld, waaraan geen pensioen was verbonden. Hij leefde verder van zijn inkomen als repetitor en uit vermogen. Hoewel dit niet officieel tot zijn leeropdracht behoorde, gaf hij vanaf 1907 aan het Seminarie ook colleges Hebreeuws. Het onderwijs aan het Seminarie is Van den Berghs hoofdwerkzaamheid gebleven gedurende de rest van zijn leven³⁹. In 1910 solliciteerde hij naar de vacante betrekking van burgemeester van Egmond aan Zee maar zonder succes⁴⁰. Andere hem aangeboden grotere gemeenten wilde hij niet⁴¹.

binnenkerkelijke standpunten

Al direct na zijn benoeming als hoogleraar deed Van den Bergh van zich spreken. Tijdens het Oud-Katholiek Congres van 1907 te 's Gravenhage verdedigde hij de stelling dat het kerkelijk gezag zich, zij het onder protest, moest onderwerpen aan de wetten van de staat⁴². Een artikel van die strekking zou later ook worden opgenomen in de ontwerpen van het Statuut en in het Statuut zoals het uiteindelijk in 1950 werd afgekondigd⁴³. Van den

---

Berlis, Tapfere Cherusker, tüchtige Theologen; Ausbildung alt-katholischer Theologen an der Universität Bonn bis 1902, in G. Eßer-M. Ring (red.), *Zwischen Freiheit und Gebundenheit; Festschrift zum 100jährigen Bestehen des Alt-Katholischen Seminars der Universität Bonn (1902-2002)*, Bonn 2002, 49-111, met name 61-62.

³⁷ Weeldenburg doorliep de Latijnse school te Amersfoort en studeerde aan het Seminarie. Hij was er vanaf 1860 prefect en vanaf 1876 tot aan zijn overlijden hoogleraar bespiegelende wijsbegeerte. Aan de Rijksuniversiteit Utrecht behaalde hij het kandidaatsexamen in de letteren. Zie OK 17 (1901), 109-110, OK 20 (1904), 86-87, *NNBW* III, 1397 en Schoon, *Van Bisschoppelijke Cleresie*, 805.

³⁸ OK 23 (1907), 120.

³⁹ Op 18 september 1931 werd, bij gelegenheid van de openingsles, op bescheiden wijze herdacht dat Van den Bergh 25 jaar geleden zijn intrede deed aan het Seminarie (zie OK 47 [1931], 294). Een jaar later werd het feit herdacht dat hij 25 jaar hoogleraar was. Zie OK 48 (1932), 251-252, het *Handelsblad* van 13 september 1932 en de *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 13 september 1932.

⁴⁰ OK 26 (1910), 22.

⁴¹ Vriendelijke mededeling mr. G.Chr. Kok.

⁴² Zie OK 23 (1907), 112. Zie over het congres *RITH* 15 (1907), 714-716.

⁴³ Vergelijk het *Voorontwerp Statuut* van A.J. van den Bergh uit 1928: art. 10 Voorzover er geen strijd is met het Goddelijk recht (Hand. V:29) moet de kerk zich aan de staatswetten

Bergh heeft zich verder sterk gemaakt voor een aantal vernieuwingen in de kerk. Hij was voorstander van een grotere invloed van de leken in het bestuur van de kerk, van een definitieve naamsverandering van de kerk in Oud-Katholieke Kerk van Nederland⁴⁴ en van de afschaffing van het verplichte celibaat⁴⁵. Dit laatste standpunt bracht hem in ernstig conflict met zijn oudste broer Theodorus Petrus van den Bergh⁴⁶. Op familiebijeenkomsten mocht niet meer over de kerk worden gesproken. De pastoor van Ste Maria minor, Gerardus Petrus Giskes (1890-1972), was evenmin een voorstander van een ont koppeling van priesterschap en celibaat. In zijn preken haalde hij geregeld uit naar de 'nieuwlichters' die de kerk van het Evangelie wilden vervreemden. Om een verdere confrontatie te voorkomen ging Van den Bergh met zijn gezin over van de parochie van Ste Maria minor naar die van Ste Gertrudis, toen een goede oude vriend van zijn vrouw, Engelbertus Lagerwey (1880-1959)⁴⁷, daar pastoor werd⁴⁸.

reglementen en het Statuut

Van den Bergh heeft een groot aandeel gehad in de codificatie van het kerkelijk recht. Ver voor het werk aan een codificatie begon, was Van den Bergh al betrokken geweest bij de totstandkoming van een aantal regle-

---

onderwerpen (Rom. XIII:1-7) en slechts op wettige wijze tegen den inbreuk op hare verkregen rechten protesteeren en naar wijziging van onrechtvaardige wetten streven; de *Gewijzigde ontwerpen* (1930-1933), art. 8: Tenzij er strijd is met Goddelijk recht, onderwerpt de Kerk zich aan de Staatswetten. Zij protesteert slechts op wettige wijze tegen inbreuk op haar verkregen rechten en streeft alleen door wettige middelen naar wijziging van onrechtvaardige wetten; en het *Ontwerp Statuut* (1941), art. 12 (= Statuut [1950], art. 6 lid 2): De kerk gehoorzaamt aan de wetten van den staat, tenzij er strijd bestaat met het Goddelijk recht.

⁴⁴ Van den Bergh had zitting in een commissie die een rapport uitbracht over de naamsverandering. Zie HUA, 282, inv. nr. 428.

⁴⁵ Zie bibliografie nr. 6. Het kapittel nam het Van den Bergh kwalijk, dat hij zich over het celibaat en andere actuele vragen uitliet in zijn hoedanigheid van hoogleraar aan het seminarie. Zie Notulenboek kapittel, vergadering 23 september 1919, p. 36-37.

⁴⁶ * Utrecht, 21 april 1875, † Utrecht 11 maart 1929, huwde op 8 augustus 1905 te Steyr (Oostenrijk) Helena Maria Antonia Braun, zette de groothandel in drogisterijen van zijn vader en grootvader voort. Het verzet tegen de ont koppeling van celibaat en priesterschap was vooral ingegeven door de vrees dat de getrouwde pastoors moeilijker hun biechtgeheim zouden kunnen bewaren en minder aandacht voor hun parochie zouden hebben dan celibataire pastoors.

⁴⁷ Lagerwey zou in 1941 bisschop van Deventer worden; zie over Lagerwey *BWN* I, 328-329.

⁴⁸ Vriendelijke mededeling mevr. C.C.J. Zwart-van den Bergh en mr. G.Chr. Kok.

menten. Op 29 april 1909 werd hij, samen met de Utrechtse pastoor Cornelis Deelder (1853-1928) en met Godefridus Johannes van Thiel (1844-1934)⁴⁹, door de bisschoppen benoemd tot lid van de Commissie tot het ontwerpen van een reglement betreffende de kerkbesturen der Oud-Katholieke Kerk. In 1918 werd Van den Bergh door de bisschoppen benoemd in een commissie die tot taak had Statuten en een reglement voor de Synode te ontwerpen. De commissie bestond uit de seminariepresident en latere aartsbisschop Franciscus Kenninck (1859-1937), de pastoor en latere bisschop van Deventer Johannes Hermanus Berends (1868-1941), die tevens kerkgeschiedenis doceerde aan het Seminarie, pastoor Petrus Johannes van Harderwijk (1867-1949), de jurist mr. Augustinus Johannes van Thiel († 1927)⁵⁰ en Joannes Lambertus van Os (1872-1940)⁵¹, in het dagelijks leven secretaris-archivaris van 'Stad en Lande'. Van Thiel werd voorzitter en Van den Bergh secretaris. De Synodale Statuten, alsmede een huishoudelijk reglement en een kiesreglement traden in werking op 1 november 1919⁵². De commissie werd ontbonden tijdens de eerste zitting van de Synode⁵³. Daarna is Van den Bergh nog betrokken geweest bij het ontwerpen van het reglement op de Armbesturen⁵⁴.

Met het oog op een partiële codificatie van het kerkelijke recht stelde de Synodale Raad in 1927 de Commissie voor het Kerkrecht in⁵⁵. Naast Van den Bergh bestond deze commissie uit de latere aartsbisschop van Utrecht Andreas Rinkel (1889-1979) en prof. J.H. Berends, later vervangen door prof. Bastiaan Abraham van Kleef (1889-1965)⁵⁶. Reeds in 1928 publiceerde Van den Bergh een voorontwerp. Gewijzigde ontwerpen volgden in de jaren 1930-1933. Mgr. Kenninck, die in die jaren aartsbisschop van Utrecht was, voelde niet veel voor een codificatie van het kerkelijk recht in een Statuut. Pas toen Rinkel aartsbisschop was geworden (1937), kwam het werk weer op gang. In 1941 verscheen een ontwerp-Statuut. In 1944, een

⁴⁹ Zie over Van Thiel *OK* 50 (1934), 294.

⁵⁰ Zie over mr. A.J. van Thiel *OK* 43 (1927), 247 en 251.

⁵¹ Zie over J.L. van Os *OK* 56 (1940), 258.

⁵² Zie de Herderlijke brief bij de invoering van de Synode van 1 oktober 1919, *OK* 35 (1919), 177-178; zie verder G.Chr. Kok, *Uit de geschiedenis van de Synode; Een kleine kerk op weg in de 20e eeuw* [Publicatieserie Stichting Oud-Katholiek Seminarie, 17], Amersfoort 1987, 12-13.

⁵³ Op 28 september 1920, zie *OK* 36 (1920), 157.

⁵⁴ Zie *OK* nieuwe reeks 4 (1924), 122, 130 en 176.

⁵⁵ Zie *OK* 43 (1927), 227; zie over deze commissie: De commissie voor het kerkrecht, in *OK* 65 (1949), 236-237 en 241-242.

⁵⁶ Zie over Van Kleef: *BWNI*, 300.

jaar na het overlijden van Van den Bergh, werd op initiatief van de geestelijkheid een Commissie van Rapport ingesteld die het ontwerp 1941 van commentaar voorzag. Pas in 1950 trad het Statuut in werking⁵⁷.

andere kerkelijke functies

Van den Bergh heeft vele kerkelijke functies bekleed, waarvan hier slechts de belangrijkste worden genoemd. Hij was lange tijd voorzitter van de afdeling Utrecht van het OKOF⁵⁸ en had later ook zitting in het hoofdbestuur⁵⁹. Tijdens de eerste zitting van de Synode in 1920 werd hij gekozen tot lid van de Synodale Raad. Pas twaalf jaar later in 1932 trok hij zich terug uit de Synodale Raad uit onvrede met het functioneren van de Synode⁶⁰. Voorts was hij vele jaren voorzitter van de Oud-Katholieke Vereeniging voor Kinderbescherming⁶¹, bestuurslid van De Oud-Katholieke Pers⁶², vormde hij samen met prof. B.A. van Kleef, de Hilversumse kapelaan Petrus Johannes Conijn (1897-1953)⁶³ en Cornelius Adrianus Mittelbeck (1870-1940)⁶⁴, die

⁵⁷ Bij herderlijke boodschap van 25 maart 1950, zie *OK* 66 (1950), 74.

⁵⁸ Vanaf 26 februari 1906, zie *OK* 22 (1906), 48. Voor de OKOF-afdeling Utrecht gaf hij regelmatig lezingen: 17 december 1906 'De invloed der leeken in de katholieke kerk' (*OK* 23 [1907], 5-6, zie ook bibliografie nr. 3), 23 januari 1923 'Bisschopskeuze en Synode' (*OK* nieuwe reeks 3 [1923], 23), 23 oktober 1928 'Ons getijdenboek en ons vesperboek' (*OK* 44 [1928], 326) en in 1929 'Over de wereldhulptaal (Ido)' (gedateerd 24 oktober 1929, bewaard in HUA, 282, inv. nr. 426).

⁵⁹ Van 1919 tot 1923 (*OK* 35 [1919], 101 en *OK* nieuwe reeks 4 [1924], 6) en later nog enige jaren (zie *OK* 48 [1932], 118). Het OKOF besloot op zijn initiatief de tweehonderd vijftigste sterfdag van Z.B. van Espen († 2 oktober 1728) te herdenken (*OK* 43 [1927], 163). Van den Bergh gaf lezingen voor verschillende OKOF-afdelingen: op 18 april 1907 te Dordrecht over 'De invloed der leeken in de katholieke kerk' (*OK* 23 [1907], 63), op 20 januari 1928 te Amsterdam en in februari 1928 te Hilversum over 'Waarom Oud-Katholieke Scholen?' (*OK* 44 [1928], 58 en 79), op 27 november 1928 te Haarlem over 'De hereeniging der Christenen en het Utrechtsch Congres' (*OK* 44 [1928], 363) en op 9 en 11 februari 1931 te Amersfoort en Rotterdam over 'De Lambeth-conferentie' (*OK* 47 [1931], 58).

⁶⁰ Per brief van 13 april 1932; zie *OK* 36 (1920), 132 en 158, *OK* 48 (1932), 159, *OK* 53 (1937), 344-345 en Kok, *Uit de geschiedenis van de Synode*, 16.

⁶¹ Vanaf 1919 (*OK* 35 [1919], 102). In 1932 wenste hij niet meer te worden herkozen (*OK* 48 [1932], 190). Op 10 januari 1933 trad hij na veertien jaar af (*OK* 49 [1933], 27). Op 6 juni 1933 werd hij benoemd tot lid van verdienste van deze vereniging (*OK* 49 [1933], 178).

⁶² Hij zette zich in voor een vergroting van het abonneebestand en een wekelijks, meer populaire uitgave, die in 1921 werd gerealiseerd; zie *OK* nieuwe reeks 1 (1921), 183 en *OK* 48 (1932), 140.

⁶³ Zie over Conijn *OK* 69 (1953), 14-15.

in zijn jonge jaren pastoor was geweest, maar daarna zijn ambt had neergelegd en directeur was geworden van een verzekeringsmaatschappij, een bureau om inlichtingen over de Oud-Katholieke Kerk te verspreiden⁶⁵, waarvan hij in 1931 directeur werd⁶⁶. In 1919 werd de Centrale Oud-katholieke Bibliotheek (C.O.K.B.) opgericht die is gehuisvest in de Utrechtse Universiteitsbibliotheek. Van den Bergh wist daartoe boeken uit oude parochiebibliotheeken en uit familiebezit, die dreigden te worden verkocht, bijeen te brengen⁶⁷. Ook nam hij het initiatief tot het maken van een catalogus van de C.O.K.B.⁶⁸ en was hij lange tijd bibliothecaris. In 1927 werd hij secretaris van het plaatselijke congrescomité ter voorbereiding van het oud-katholiekencongres dat op 14-16 augustus 1928 plaatsvond te Utrecht⁶⁹. Hij is ook lange tijd secretaris geweest van de Internationale Oud-Katholieke Vereeniging tot Onderlinge Hulp, afdeling Nederland⁷⁰, tweede secretaris van de oud-katholieke afdeling van de Willibrordvereniging⁷¹ en secretaris van de Oud-Katholieke Oecumenische Vereeniging⁷². Samen met pastoor E. Lagerwey werd hij in 1927 vertegenwoordiger van de kerk in de Wereldbond van kerken⁷³ en woonde daarvoor diverse internationale conferenties bij. Het werk van de kerken voor vrede en inter-

---

⁶⁴ Zie over Mittelbeck: *OK* 56 (1940), 290 en 295-298.

⁶⁵ Zie *OK* nieuwe reeks 3 (1923), 53 en 63.

⁶⁶ Zie *OK* 47 (1931), 358. Van den Bergh was tevens actief in de op 9 oktober 1922 opgerichte gemengde zangvereniging A.B.H. Verhey te Utrecht (zie *OK* nieuwe reeks 2 [1922], 191, *OK* 43 [1927], 303 en *OK* 44 [1928], 326) en in de Utrechtse oud-katholieke besturenbond (zie *OK* nieuwe reeks 3 [1923], 32 en *OK* 45 [1929], 267). Voor deze besturenbond sprak hij op 11 november 1930 over 'De Lambeth conferentie' (zie *OK* 46 [1930], p. 363).

⁶⁷ Vriendelijke mededeling mr. G.Chr. Kok.

⁶⁸ Zie *OK* nieuwe reeks 3 (1923), 6; de catalogus verscheen in 1925, zie *OK* nieuwe reeks 5 (1925), 361.

⁶⁹ Zie *OK* 43 (1927), 105.

⁷⁰ Zie *OK* 43 (1927), 218; op de jaarvergadering van 1932 van deze Internationale Oud-Katholieke Vereeniging tot Onderlinge Hulp, afdeling Nederland hield Van den Bergh het referaat 'De oecumenische taak der Internationale', dat nogal wat discussie te weeg bracht; zie *OK* 49 (1933), 144, 184-185 en 194.

⁷¹ Zie *OK* 46 (1930), 192 en 316.

⁷² In 1933 was Van den Bergh secretaris-penningmeester geworden van het oud-katholiek oecumenisch comité (*OK* 49 [1933], 289-290). Toen op 13 november 1933 vervolgens de Oud-Katholieke Oecumenische Vereeniging werd opgericht, werd Van den Bergh ook weer secretaris-pennigmeester, later alleen secretaris, in het bestuur van deze vereniging (*OK* 49 [1933], 333-334).

⁷³ Zie *OK* 43 (1927), 307.

nationaal recht en gerechtigheid, sprak hem tijdens zijn studententijd al aan. Daarnaast was hij bestuurslid van het Bijbelgenootschap, werd hij in 1940 redacteur van het orgaan van de Nederlandse afdeling 'Oecumenisch Christendom'⁷⁴ en vertegenwoordigde hij de kerk in de Nederlandse Oecumenische Raad van Kerken.

onderwijs te Amersfoort

Op het seminarie te Amersfoort leidde Van den Bergh een wat teruggetrokken bestaan op zijn werkkamer die op de eerste verdieping van het studentengebouw aan het einde van de gang was gelegen. Tussen de middag at hij niet met de andere professoren in de eetkamer van de president, maar met de studenten in de recreatieruimte, 'het biljart', waarbij hij graag zelf aan het woord was. Onder de studenten, die hem onderling veelal aanduidden als 'Prof. mr. dr.'⁷⁵, werden sommige van zijn uitspraken tot gevleugelde woorden. Zo was hij gewoon zijn colleges, die meestal iets uitliepen, te beëindigen met de woorden "Ik zie, dat de tijd verstreken is. Ik zal het hierbij laten" om vervolgens van zijn *pupitre* weg te rennen⁷⁶.

colleges canoniek recht

Blijkens een rond 1910 uitgegeven overzicht van zijn onderwijs was Van den Bergh in 1906 begonnen met alleen kerkelijk recht te doceren en dit uitsluitend aan de seminaristen van het eerste studiejaar. In de daarop volgende jaren kwamen er drie vakken bij, namelijk Hebreeuws, wijsbegeerte en apologetiek⁷⁷. Het onderwijs breidde zich ook uit naar het tweede tot en met het vierde studiejaar. Dit had tot gevolg dat het aantal lessen van slechts twee per week in 1906 steeg tot twaalf à dertien in de studie jaren 1908-1909 en 1909-1910. Kerkelijk recht werd in alle vier jaren van de opleiding gedoceerd, in het eerste, tweede en vierde jaar gedurende twee uur per week en in het derde jaar één uur per week. In het eerste jaar werd een Inleidend deel behandeld, gebaseerd op een eigen dictaat en aangevuld aan de hand van de *Prolegomena* op het *Jus Ecclesiasticum Universum* van de Leuvense canonist Zeger Bernard van Espen (1646-1728) en enige van diens kleinere werken als *De misero statu*, *De iure circa Scripturas* en *De*

---

⁷⁴ Zie OK 56 (1940), 255.

⁷⁵ Deze benaming werd wel in meer kringen en ook in de familie van den Bergh gehanteerd.

⁷⁶ Vriendelijke mededeling emeritus pastoor C. Tol.

⁷⁷ Het overzicht geeft ook informatie over het lesprogramma voor deze vakken, die hier verder buiten beschouwing blijven.

horis canonicis. Daarnaast stonden *Pars I* van de *Institutiones Juris Canonici* van Franck⁷⁸, §§ 1-22 van de *Canones Breviarii Ultrajectensis* en het eerste deel van het Decreet van Gratianus op het programma. In het tweede studiejaar werd het historisch deel, dat wil zeggen de geschiedenis van de vroege concilies behandeld. Deze colleges waren gebaseerd op *Die Kanones der wichtigsten altkirchlichen Konzilien* van de oud-katholieke kerkhistoricus Lauchert⁷⁹, de *Scholia in canones* van Van Espen en op de *Conciliengeschichte* van Hefele⁸⁰. Opvallend is dat Van den Bergh in zijn overzicht van lessen uit 1910 aangeeft, dat hij van dit laatste werk zowel de *editio prima* als de *editio secunda* gebruikte. Kennelijk heeft hij in het onderwijs de beide drukken met elkaar willen vergelijken, hetgeen niet verwonderlijk is. Het is bekend, dat Hefele na zijn onderwerping in 1871 aan de dogma's van Vaticanum I zijn *Conciliengeschichte* op bepaalde onderdelen heeft aangepast. Er zijn opmerkelijke verschillen tussen de eerste druk van sommige delen van dit seriewerk en de latere drukken die dateren van na 1871⁸¹. Verder vermeldt het programma nog de biografie van Van Espen, geschreven door Gabriel Dupac de Bellegarde (1717-1789). De stof van het derde en vierde jaar had Van den Bergh rond 1910 nog niet behandeld. In het derde studiejaar zou het dogmatische deel van het kerkelijk recht moeten worden besproken, gebaseerd op het *Jus Ecclesiasticum Universum* (1700, Supplement 1729) van Van Espen en op werken van Rieg-

---

⁷⁸ Wellicht is bedoeld de *Synopsis iuris ecclesiastici publici et privati*, Erfurt 1776, van Franz Philipp Frank (1749-1810), hoogleraar in Erfurt en Mainz.

⁷⁹ Friedrich Lauchert (1863-1944), die overigens in 1899 rooms-katholiek werd.

⁸⁰ De rooms-katholieke kerkhistoricus Carl Joseph von Hefele (1809-1893), van 1869 tot 1893 bisschop van Rottenburg.

⁸¹ Zo meende Hefele in de eerste druk van deel III (Arnheim 1858) nog, dat paus Honorius I († 638) door het Zesde Oecumenische Concilie van Constantinopel (680-681) terecht was veroordeeld wegens ketterij. Tijdens de 52ste algemene zitting van het Eerste Vaticaans Concilie (17 mei 1870) had Hefele deze mening ook nog verdedigd als argument tegen de onfeilbaarheid van de paus. In de tweede druk van deel III (Freiburg/Br. 1877) stelde hij echter - om elke tegemoetkoming aan de oud-katholieken te voorkomen (!) - dat Honorius niet alleen orthodox had gedacht, maar dat sommige van zijn formuleringen ook al in de juiste richting gingen. Ook in zijn waardering van het Concilie van Konstanz (1414-1418) in de inleiding op deel I zijn er opmerkelijke verschillen tussen hetgeen Hefele schreef in de eerste druk (Arnheim 1855) en in de tweede druk (Freiburg/Br. 1873); zie verder C. Arnold, "Nur ein Nachschlagebuch?" Zum kirchenhistorischen Profil der "Conciliengeschichte" Hefeles, in H. Wolf (red.), *Zwischen Wahrheit und Gehorsam. Carl Joseph von Hefele (1809-1893)*, Ostfildern 1994, 52-77.

ger⁸², Hedderich⁸³ en Oberhausen⁸⁴, terwijl in het vierde jaar een vervolg op het dogmatische deel en het kritische deel aan de orde zouden moeten komen.

Het is niet bekend hoe lang Van den Bergh aan deze opzet van het onderwijs heeft vastgehouden, maar waarschijnlijk toch niet heel erg lang. Bij de vakken die in de studie jaren 1925-1926, 1940-1941 en 1941-1942 werden gedoceerd wordt kerkelijk recht niet genoemd⁸⁵, hetgeen een aanwijzing kan zijn dat het in de praktijk lang niet meer in elk studiejaar een verplicht onderdeel was. De collegedictaten die bewaard zijn gebleven⁸⁶, bieden een goed beeld van de inhoud van het onderwijs in latere tijden. Naast een inleidend deel (beginselen, Van Espen, Von Schulte) en een historisch deel (concilies oude kerk), werd ook grote aandacht besteed aan de *Codex iuris canonici* (1917) van de Rooms-Katholieke Kerk.

overlijden in 1943

Adrianus Johannes van den Bergh overleed geheel onverwacht op maandag 12 april 1943, een vroegtijdig heengaan dat later in de familiekring zou worden toegeschreven aan een aantal directe teleurstellingen, alsook aan het feit dat de gezondheid van zijn oudste zoon, die hem nog geen twee jaar overleefde, een voortdurende bron van veel zorg was geweest. In de herinnering leefde Van den Bergh bij velen voort als de idealist die niet altijd even gemakkelijk was. Hoewel vele vooraanstaande personen in de kerk, onder wie aartsbisschop Andreas Rinkel, zeer op hem gesteld waren, heeft Van den Bergh bij zijn leven noch in de kerk en noch in zijn familie de waardering gekregen die hij voor zijn vele werk eigenlijk wel verdiende.

Met zijn overlijden werden zijn leeropdrachten aan het Seminarie vacant. Bij verschillende gelegenheden had Van den Bergh al aangegeven, dat de echtgenoot van zijn nichtje C.C.J. Zwart-van den Bergh (1907-2005)

---

⁸² Paul Joseph Riegger (1705-1775), josefistisch canonist, hoogleraar te Innsbruck en Wenen of diens zoon Joseph Anton Stephan Riegger (1742-1795), hoogleraar te Freiburg en Praag.

⁸³ Philipp (Franz Anton) Hedderich O.F.M. (1744-1808), canonist en hoogleraar te Bonn, verdediger van het Febronianisme.

⁸⁴ Benedict Oberhäuser O.S.B. (1719-1786), canonist, professor filosofie te Salzburg, aanhanger van Van Espen en bestrijder van het ultramontanisme.

⁸⁵ Zie *OK* nieuwe reeks 6 (1926), 275, *OK* 57 (1941), 244 en *OK* 58 (1942), 117. In het studiejaar 1942-1943 werd kerkelijk recht wel gedoceerd blijktens een bewaard gebleven collegerooster en wel twee uur per week in het derde jaar. Vriendelijke mededeling emeritus pastoor C. Tol.

⁸⁶ In HUA, 282, inv. nr. 444-457, 460-461, 465-469.

de Utrechtse pastoor M.A. Zwart (1903-1975), een zeer geschikte kandidaat zou zijn om het onderwijs in het Hebreeuws in de toekomst van hem over te nemen⁸⁷. De uitvaartmis voor Adrianus Johannes van den Bergh werd gehouden in de Ste Gertrudiskerk te Utrecht op donderdag 15 april. Vier seminaristen, Geert van Kleef, Henk Nijenhuis, Dick de Rijk en Cor Tol, vormden de dodenwacht naast de kist⁸⁸. De beaarding vond plaats op de Eerste Algemene Begraafplaats⁸⁹.

---

⁸⁷ Hetgeen ook is gebeurd enige jaren later. M.A. Zwart doceerde van 1949 tot 1971 Hebreeuws en Oude Testament; cf. A. de Groot-O. de Jong (red.), *Vier eeuwen theologie in Utrecht*, Zoetermeer 2001, 374.

⁸⁸ Vriendelijke mededeling emeritus pastoor C. Tol.

⁸⁹ In OK 59 (1943), 64 wordt gesproken van bijzetting in het familiegraf, maar vanwege alle familieruzies werd dit uiteindelijk niet toegestaan. Vriendelijke mededeling mr. G.Chr. Kok.

2. Beknopte bibliografie van A.J. van den Bergh

1. *Stellingen ter verkrijging van den graad van doctor in de rechtswetenschap*, Utrecht 1905
2. *Verstandig misverstand; kritiek van den "Open brief" van Prof. Dr. G. Jelgersma contra Prof. G.J.P.J. Bolland*, Utrecht 1906
3. *De invloed der leeken in de Katholieke Kerk; stellingen verdedigd in de vergadering van 17 dec. 1906 van de afdeling Utrecht van het Oud-Katholiek Ondersteuningsfonds*, [s.l.] 1906
4. *Overzicht der lessen aan het Oud-Katholiek Seminarium te Amersfoort (Seminarium der Oud-Bisschoppelijke Cleresy) van Mr. A.J. van den Bergh te Utrecht* [s.l.][ca. 1910]⁹⁰
5. *Stellingen ter verkrijging van den graad van doctor in de staatswetenschap*, Utrecht 1912
6. *Waarom afschaffing van het verplichte, voor velen gedwongen, ongehuwde leven (verplicht coelibaat) der oud-katholieke geestelijkheid in Nederland* [s.l.][ca. 1920]
7. Eenige mijner voorgangers, in *De Oud-Katholiek*, nieuwe reeks 5 (1925), 131
8. *Publiekrechtelijke examen-vragen*, Zwolle 1925
9. *Catalogus van de Centrale Oud-Katholieke Bibliotheek*, Utrecht 1925

---

⁹⁰ Een exemplaar bevindt zich in Streekarchiefdienst Hollands Midden, 1.27 (Gouda, kerkgenootschappen), collectie 92 (Archief van de oud-katholieke parochie van de St Johannes de Doper) inv. nr. 508.

10. *Catalogus van de Centrale Oud-Katholieke Bibliotheek, Eerste Supplement*, Utrecht 1926
11. *Adresboekje voor Oud-Katholieken*, Assendelft [1927]
12. Van Espen over de archieven, in *De Oud-Katholiek* 44 (1928), 92
13. Zegerus Bernardus van Espen, in *Internationale Kirchliche Zeitschrift* 18 (1928), 225-232, ook in C.G. van Riel (red.), *Bericht über den XI. Internationalen Alt-katholikenkongress in Utrecht vom 13. bis 16. August 1928*, Bern 1928, 33-40
14. Zeger Bernard van Espen † 2 October 1728, in *OK* 44 (1928), 289-292
15. *Voor-ontwerp Mr. A.J. van den Bergh Kerkelijke Statuten. Statuten voor de Oud-Katholieke Kerk van Nederland* [s.l.][1928]
16. *Kerkrecht, Corpus- en Codex Juris Canonici*, Utrecht [ca. 1929]
17. Bondsleden-katholieke geloovigen, in *Bondsleven* 6 (1931), 5-7, 11-14 en 19-22
18. Centrale Oud-Katholieke Bibliotheek, in *OK* 53 (1937), 141-142
19. Dr Roelof Bennink Janssonius en de Oud-Katholieken (1817-1872), in *OK* 59 (1943), 56, 73-74, 79-80, 87-88, 94
20. publicaties betreffende verschillende oud-katholieke verenigingen⁹¹
21. [met anderen:] jaarverslagen van de Internationale Oud-Katholieke Vereniging tot onderlinge hulp, afdeling Nederland⁹² en van de Vereniging voor kinderbescherming⁹³

---

⁹¹ Zie *OK* nieuwe reeks 1 (1921), 155-157 en 165-166, *OK* nieuwe reeks 6 (1926), 185-186, *OK* 45 (1929), 77-78 en 85-86, *Gedenkschrift samengesteld ter gelegenheid van het dertig-jarig bestaan van de Oud-Katholieke Jongelieden Vereniging "Ontwikkeling is ons streven" gevestigd te Utrecht*, [s.l.] 1929, 5-6, *OK* 48 (1932), 19 en *OK* 49 (1933), 115-116.

22. [met anderen:] diverse statuten en reglementen⁹⁴
23. diverse boekbesprekingen⁹⁵
24. publicaties in *Rechtsgeleerd Magazijn*, *Tijdschrift voor volkenbond en vrede*, *Internationaal Christendom* en *Vox studiosorum*

---

⁹² Zie OK 44 (1928), 122-123 en 130-132, OK 45 (1929), 144-145, OK 46 (1930), 88-89, OK 47 (1931), 108-109 (en voorstellen op pagina 110) en OK 48 (1932), 152-153.

⁹³ Zie OK nieuwe reeks 2 (1922), 122-123, OK nieuwe reeks 3 (1923), 127-128, OK nieuwe reeks 4 (1924), 62-64, OK nieuwe reeks 5 (1925), 234-236, OK nieuwe reeks 6 (1926), 205-207, OK 43 (1927), 164-165, OK 44 (1928), 214-216, OK 45 (1929), 186-187, OK 46 (1930), 187-189, OK 47 (1931), 199-201 en OK 48 (1932), 227-229.

⁹⁴ Zie onder meer OK 35 (1919), 140-141, OK 35 (1919), 148, OK nieuwe reeks 3 (1923), 137-138 en OK 45 (1929), 174-175.

⁹⁵ Onder meer in OK 48 (1932), 342.

3. Lijst van de openingslessen door A.J. van den Bergh uitgesproken aan het seminarie

(voorzover de titel bekend is)

1. *Innerlijke kracht en uiterlijke hervorming* (11 september 1906, zie OK 22 [1906], 115)
2. *Oud-katholieken congressen en oud-katholiek kerkrecht* (september 1907, zie *Overzicht der lessen aan het Oud-Katholiek Seminarium te Amersfoort van Mr. A.J. van den Bergh te Utrecht*)
3. *De wetenschappelijke roeping der katholieken* (september 1908, zie *Overzicht der lessen aan het Oud-Katholiek Seminarium te Amersfoort van Mr. A.J. van den Bergh te Utrecht*)
4. *Onsterfelijkheid en Scheool* (1915 na de kerstvakantie). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 420)
5. *De nieuwe codificatie van het kerkrecht in de Roomsche Kerk* (9 september 1919, zie OK 35 [1919], 159)
6. *Wilhelm Wundt* (14 september 1920, zie OK 36 [1920], 158)
7. *Aestetische hoofdrichtingen* (9 september 1921, zie OK nieuwe reeks 1 [1921], 167)
8. *Codificatie van ons kerkrecht* (8 september 1922, zie OK nieuwe reeks 2 [1922], 159)
9. *De drie hoofdvragen van de godsdienstwetenschap* (7 september 1923, zie OK nieuwe reeks 3 [1923], 154)
10. *Katholieke, kerkrechtelijke hoofdbeginselen* (5 september 1924). Een korte bespreking is te vinden in *De Oud-Katholiek* (OK nieuwe

- reeks 4 [1924], 150). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 450 fol. 1-18 en HUA, 282, inv. nr. 430).
11. *Desiderata betreffende de boekenwereld* (18 september 1925, zie OK nieuwe reeks 5 [1925], 306-307)
  12. *Katholicisme en wijsbegeerte* (13 september 1926, zie OK nieuwe reeks 6 [1926], 267)
  13. *De drie hoofdgeschillen van Het Zwarte Boek* (9 september 1927; zie OK 43 [1927], 267). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 452)
  14. *De hereeniging en verbinding der Christelijk-Katholieke kerken* (10 september 1928, zie OK 44 [1928], 287)
  15. *Pasilatatie en Pasigrafie; wereldtaal en wereldschrift* (9 september 1929, zie OK 45 [1929], 267). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 430)
  16. *Leeken of geloovigen?* (8 september 1930; zie OK 46 [1930], 290). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 430)
  17. *Tien algemeene kerkregels (canones generales)* (18 september 1931; zie OK 47 [1931], 294). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 430).
  18. *Het christelijk-historisch standpunt van het Oud-Katholicisme* (11 september 1932; zie OK 48 [1932], 251). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 420).
  19. *De nieuwere taalwetenschap* (11 september 1933; zie OK 49 [1933], 255). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 426).
  20. *Op en om Faro* (11 september 1934; zie OK 50 [1934], 267). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 530).
  21. *Synthetisme* (9 september 1935; zie OK 51 [1935], 259)

22. *Beleggingsvragen bij kerkelijke fondsen* (14 september 1936; zie OK 52 [1936], 259)
23. *Niet-christelijke parallellen der christelijke geloofsbelijdenis* (13 september 1937; zie OK 53 [1937], 278-279)
24. *De Quer-an van Moehammad* (12 september 1938; zie OK 54 [1938], 291). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 420).
25. *Kanttekeningen betreffende het concilie van Trente* (18 september 1939; zie OK 55 [1939] 301). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 420).
26. *Naamkunde en Hebreeuwsche persoonsnamen* (9 september 1940; zie OK 56 [1940], 250). Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 420).
27. *"Nationaliteit". Juridische en wijsgerige beschouwingen* (1941; zie OK 58 [1942], 117)
28. *Bossuet en zijn filosofie* (7 september 1942; zie OK 58 [1942], 158. Ook de tekst is bewaard (HUA, 282, inv. nr. 420)

4. De rijmpjes van J.H. van Buul

A.J. van den Bergh heeft uit de nalatenschap van Jacobus Henricus van Buul een aantal rijmpjes opgetekend die verband houden met de drie hoofdgeschillen van 'Het Zwarte Boek'⁹⁶. Deze Jacobus Henricus van Buul was een neef van de bisschop van Haarlem, Henricus Johannes van Buul (1795-1862). Van 1830 tot aan zijn overlijden in 1878 was hij hoogleraar filosofie aan het Seminarie. Van Buul, die in de conflicten die Van den Bergh in zijn openingsles beschrijft een uitgesproken tegenstander was van de aartsbisschop, mgr. Henricus Loos (1813-1873), was overigens een serieuze dichter. Zijn vertaling van gedichten van Alphonse de Lamartine (1790-1869) verscheen in druk⁹⁷. Van de bedoelde rijmpjes volgen hier een drietal voorbeelden.

'De Burggraaf van Klarenburg' heeft vooral betrekking op het karakter van Loos die zich voortdurend van alle kanten bedreigd voelde. Loos wordt hier de Burggraaf van Klarenburg genoemd, omdat hij van 1849 tot 1870 pastoor was van de nu opgeheven parochie van de Ste Maria minor, die was gevestigd in het huis Clarenburch te Utrecht⁹⁸. Loos liet in 1860, toen hij inmiddels aartsbisschop was geworden, deze schuilkerk ingrijpend verbouwen. Het altaar werd naar de andere zijde van de kerk verplaatst en de galerijen werden verwijderd. Daardoor ontstond, vooral in vergelijking met de toen nog in gebruik zijnde oude schuilkerken van St Jacobus en Ste Gertrudis, een grote, lichte kerkruimte. Het is niet duidelijk wat nu precies wordt bedoeld met de regel "Gij zaagt die twee letters, die H en die K". Waarschijnlijk hebben deze letters betrekking op de twee grootste tegenstanders van Loos, namelijk Hermanus Heykamp (1804-1874), bisschop van Deventer, en Christiaan Karsten (1810-1884), president van het Seminarie.

---

⁹⁶ HUA, 282, inv. nr. 452. Van den Bergh verwees ook naar het bestaan van de rijmpjes in OK 41 (1925), 31, maar heeft ze verder nooit gepubliceerd.

⁹⁷ J.H. van Buul, *Navolgingen uit A. de Lamartine*, Dordrecht 1839. In HUA, 282, inv. nr. 395 en 750 bevindt zich nog een enorme hoeveelheid gedichten van Van Buul.

⁹⁸ A.J. van de Ven, Het huis Clarenburch te Utrecht, in *Jaarboekje van "Oud-Utrecht"*, 1952, 32-61.

De Burggraaf van Klarenburg

De Burggraaf van Klarenburg, een moedig patroon,
hetzij dan als bisschop, hetzij als persoon,
staat altijd gewapend van kop en tot troon.

Hij wil altijd vechten en met iedereen,
is altijd strijdlustig; het loopt er overheen
en staat daar gewapend van kop en tot teen.

Altijd aan het schermen, altijd rusteloos
en als Don Quichotte nooit op of lusteloos,
staat hij daar bereid tot vechten altoos.

Och! Komt het er waarlijk wel deg'lijk op aan?
Wat zal er gebeuren, zoo hij niet blijft staan?
Wat staat er te wachten? Dat we allen vergaan!

O, Wachter, o zeg wat is er van den nacht?
De vijand is daar, die te moorden u tracht.
O, slaapt niet, komt op en blijft op de wacht.

Komt op, mijn vrienden, en schaart u om mij.
Komt op en omgort u, ja haastig, roept hij.
Komt haastig en rept u; 't gevaar is nabij.

Gij zaagt die twee letters, die H en die K
en wat die beduiden, dat weet gij toch ja;
Komt op elk die moed heeft, rondom mij, en sta.

Dan zien wij nog tijdig de vijand geveld.
Dan keeren wij al het vernielend geweld.
Komt, niemand zij aarz'lend en niemand ontsteld.

Zij willen u dooden, tot één toe, hoe boos!
Zij zoeken verdelging, o hoe goddeloos!
Maar staat hen en toont u als mannen altoos.

Zoo waar als ik Burggraaf van Klarenburg ben,
ik stel me aan uw spits en zal wachten op hen,
daar 'k al hunne listen en lagen nu ken.

Wij zullen hen wachten en vellen hen neer.
Wij keeren zoo als overwinnaars dan weer
en 't bisdom zal blijven zoo vast als weleer.

Zoo klonk dan des Burggraafs van Klarenburg taal
en 't heer zijner bende trekt uit reeds het staal.
Elk houdt zich gereed tot een bloedig onthaal.

Men ziet reeds beweging, de moed heeft geen toom.
Men ziet soms verkeerd; 't lijkt een man, 't is een boom
Doch voortgerukt maar, altijd zonder schroom.

Zijn 't boomen? Zijn 't molens? men weet het niet regt.
't Is duister; men ziet niet waarop men aanlegt,
Zooals ook 't verhaal van Don Quichote ons zegt.

Doch staan blijven maar, bedaard afgewacht.
Of zou er niets komen dat te aanvallen tracht?
Dan maar weer tot morgen en nu goeden nacht!

Het rijmpje 'Onachtzaamheid' heeft betrekking op de omstreden bisschopsverkiezing van Loos in 1858. Van Buul volgt hier het standpunt van Karsten dat de vier van de zeven geldig uitgebrachte stemmen niet mogen worden opgevat als de vereiste meerderheid, omdat er acht stemgerechtigden waren.

Onachtzaamheid

Onze kapittelheeren moeten nog tellen leeren
Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven, acht
en dan wijdlufte heeren, geef wel acht,
dat de helft van acht is vier,
meer of minder geen zier.
Maar wilt gij de grootste helft ervan,
dan kan u zeggen ieder man

en kan u ook zeggen ieder wijf,
dat de grootste helft van acht is vijf.
In deze verregaande achteloosheid,
is weer een staaltje van menselijke broosheid.

In het rijmpje 'Bisschop en Bisschop' wordt Loos vergeleken met Ambrosius en wordt gesuggereerd, dat Loos zich te zeer met materiële aangelegenheden heeft bezig gehouden.

Bisschop en Bisschop

Een bisschop Ambrosius, een bisschop Losius,
een hemelsbreed onderscheid,
de een vol zachtzinnigheid,
de ander vol grimmigheid.
De een wil met tijdelijke zaken
weinig of niet hebben te maken.
De ander is op beheer van geld
al heel hardnekkig gesteld.
De een is een man vol geloof.
De ander schijnt er haast voor doof.
De een spreekt van Paulus 't allen tijde.
De ander stelt Paulus zoo wat ter zijde.
De een is een verachter van het geld.
De ander wil steeds zijn een finanticheld.
De een zocht alleen liefde en vrede.
De ander brengt overal onrust mede.
De een is een volmaakt bisschoppelijk christen.
De ander is maar druk met pleidooyen en twisten.
De een spreekt steeds uit de heilige schriftuur.
De ander is van stijl hard, laag, bar en zuur.
Het ware te wenschen dat onze bisschop Losius
nog zoo wat kon veranderen in een Ambrosius.

De drie hoofdgeschillen van 'Het Zwarte Boek'

toelichting

De kerk van Utrecht leefde sinds de eerste helft van de achttiende eeuw met 'drie hoofdgeschillen'. Dat waren de drie meningsverschillen tussen de Cleresie en Rome, zo genoemd naar het gelijknamige boek van Philippe-Laurent Verhulst (1690-1753)⁹⁹. De drie hoofdgeschillen van 'Het Zwarte Boek' waren echter interne conflicten binnen de Cleresie, namelijk drie met elkaar samenhangende problemen van voornamelijk canonicrechtelijke aard die in de periode van 1858 tot 1873 de kerk zeer verdeeld hadden gehouden. Bij deze conflicten stond de aartsbisschop van Utrecht, mgr. Henricus Loos¹⁰⁰, tegenover zowel de president van het seminarie te Amersfoort, Christiaan Karsten, als de bisschop van Deventer, Hermanus Heykamp.

Van den Bergh rangschikt de drie geschillen in een door hem gekozen volgorde die in zekere zin ook chronologisch is. Het eerste hoofdgeschil dat hij behandelt, is het conflict over de geldigheid van de verkiezing van Loos, die had plaatsgevonden in 1858. Het Metropolitaan Kapittel van Utrecht bestond toentertijd uit acht kanunniken. De stemopnemers hadden als uitslag bekend gemaakt dat Loos was verkozen, maar slechts vier stemmen waren op Loos uitgebracht zo kon achteraf worden gereconstrueerd. Vele jaren later begon Karsten op deze grond de geldigheid van de verkiezing in twijfel te trekken.

Als tweede hoofdgeschil behandelt Van den Bergh het conflict tussen Loos en het kapittel enerzijds en Karsten en Heykamp anderzijds over de vraag aan wie de zeggenschap toekwam over het Seminarie en wie de rechthebbende was van het fonds dat voor het seminarie bestemd was, de zogenaamde collegiekas. Was dat het kapittel of de kerk, vertegenwoordigd door de twee provisorsen? Dit geschil ontstond rond 1860. Een soortgelijk probleem had zich al eerder voorgedaan in de achttiende eeuw en toen ge-

---

⁹⁹ Ph. Vlaming, *De drie hoofdgeschillen tusschen de rooms-catholyken*, Utrecht 1741.

¹⁰⁰ F. Smit, Henricus Loos en de herontdekking van de katholiciteit, in J. Visser e.a., *Onafhankelijk van Rome - toch katholiek; 250 jaar oud-katholieke geschiedenis*, Hilversum 1973, 63-82.

leid tot een conflict tussen aartsbisschop Cornelis Johannes Barchman Wuytiers (1693-1733) en provisor Nicolaas Broedersen (1682-1762)¹⁰¹.

Het derde en laatste hoofdgeschil ontstond na het overlijden in 1862 van de bisschop van Haarlem, mgr. Henricus Johannes van Buul. Het betrof de vraag of, nadat in 1853 het oude kapittel van Haarlem door de paus was opgeheven, de bisschop van Haarlem nog steeds moest worden benoemd door de aartsbisschop op grond van het *ius devolutionis* (X 1.6.41), of dat de bisschop van Haarlem moest worden gekozen door de Haarlemse geestelijkheid.

Deze volgorde in de beschrijving van de drie hoofdgeschillen doet niet helemaal recht aan hun eigen chronologie. Het als eerste door Van den Bergh behandelde hoofdgeschil betreft een gebeurtenis (de verkiezing van Loos) die temporeel wel aan de twee andere conflicten voorafging, maar het meningsverschil erover - de vraag of de verkiezing geldig was - kwam eigenlijk pas op in 1867. Pas toen Loos en het kapittel van Heykamp afgifte van de collegiekas hadden geëist voor de wereldlijke rechter, begon Karsten de geldigheid van de verkiezing van Loos in twijfel te trekken en niet eerder. In de beschrijving van het eerste hoofdgeschil lijkt het nu enigszins of Loos wel erg halsstarrig was in zijn weigering om mee te werken aan een onderzoek naar de geldigheid van zijn verkiezing, terwijl Karsten met zijn vraag naar een onderzoek de onschuld zelve lijkt. Men dient zich echter te realiseren dat aan het eerste hoofdgeschil, het tweede en derde voorafgingen.

In de strijd rond deze drie geschillen werd een aantal brochures uitgegeven, waarschijnlijk in een vrij beperkte oplage en enkel bestemd om te worden verspreid onder de geestelijkheid. Een twintigtal daarvan, ingebonden in vier banden, werd door kanunnik Johannes Verhey (1808-1890), pastoor te Amersfoort en later te Rotterdam, aan de bibliotheek van het Seminarie geschonken. Deze banden stonden algemeen bekend als 'Het Zwarte Boek'. Latere generaties seminariestudenten mochten deze convoluten niet zonder meer inzien. Er rustte een zeker taboe op de zwarte bladzijde uit de geschiedenis van de Cleresie waarvan 'Het Zwarte Boek' de neerslag vormde¹⁰².

---

¹⁰¹ Zie daarover P.J. Maan, *Das Episkopat des Cornelius Johannes Barchman Wuytiers, Erzbischof von Utrecht 1725-1733*, Assen 1949 en B.A. van Kleef, *Die Priesterseminare der Utrechter Kirche seit dem Konzil von Trient*, in *IKZ* 47 (1957), 75-105.

¹⁰² 'Het Zwarte Boek' bevindt zich thans in de bibliotheek van de Universiteit Utrecht. De signatuur is ABDP1-ODK 1635.

In zijn openingsles uitgesproken op 9 september 1927 behandelt Van den Bergh de drie hierboven genoemde hoofdgeschillen en plaatst ze tegen de achtergrond van een actuele ontwikkeling binnen de kerk, namelijk de instelling van de commissie voor het kerkrecht met het oog op een (partiële) codificatie van het kerkelijke recht. Van den Bergh is ervan overtuigd dat met een goede regelgeving conflicten als beschreven in 'Het Zwarte Boek' kunnen worden voorkomen. Verreweg de meeste aandacht gaat uit naar het eerste hoofdgeschil, terwijl het derde slechts zijdelings aan bod komt.

De gehele tekst van de openingsles wordt hierna weergegeven volgens de autograaf die is bewaard in Het Utrechts Archief¹⁰³. Over precies dezelfde materie is ook een collegedictaat van Van den Bergh overgeleverd dat corresponderende passages bevat¹⁰⁴. De tekst van het openingscollege is aanvankelijk nog geheel uitgeschreven, maar gaat gaandeweg over in een soort telegramstijl. De verwijzingen naar brochures met Romeinse cijfers in de hoofdtekst is van de hand van Van den Bergh zelf. Verwijzingen naar de titels van die brochures in het notenapparaat en de overige annotaties zijn van de hand van de uitgever. Later in het manuscript toegevoegde potlood-aantekeningen zijn tussen haakjes geplaatst, althans voorzover deze leesbaar waren¹⁰⁵. De woorden tussen puntige haken zijn toevoegingen van de uitgever.

---

¹⁰³ HUA, 282, inv. nr. 452.

¹⁰⁴ Collegedictaat A.J. van den Bergh, Inleidend deel § 10, zie HUA, 282, inv. nr. 447, fol. 350-391.

¹⁰⁵ Veel dank is verschuldigd aan prof. mr. G.C.J.J. van den Bergh (Nijmegen), mevr. dr. A.K.H. Berlis (Arnhem), mr. G.Chr. Kok (Rotterdam), dr. D.J. Schoon (IJmuiden), emeritus pastoor C. Tol (Haarlem) en mevr. C.C.J. Zwart-van den Bergh (Utrecht) voor hun waardevolle opmerkingen bij de ontwerptekst van de biografie. Dr. D.J. Schoon dank ik tevens voor zijn hulp bij de transcriptie en annotatie van de openingsles.

Mgr. Henricus Loos (1813-1873)

(p. 1) Mijne Heeren,

De drie hoofdgeschillen van Het Zwarte Boek

Volgens “De Oud-Katholiek” van 23 juli j.l. hield de Synodale Raad den elfden Juli in zijn vergadering uitvoerige besprekingen omtrent de regeling van het kerkrecht voor de Oud-Katholieke Kerk van Nederland. In het bijzonder werden de grondregelen en beginselen waarop dit kerkrecht zal moeten berusten, onder de oogen gezien. De uitwerking dezer belangrijke zaak werd opgedragen aan een commissie bestaande uit de professoren Berends¹⁰⁶, van den Bergh en Rinkel¹⁰⁷. Deze opdracht heeft mij in mijne vacantietijd geheel in beslag genomen en ik heb mij nog eens ernstig de vraag gesteld of zulk een kerkelijke Grondwet, als door den Synodalen Raad wordt bedoeld, mogelijk en noodzakelijk is. Ik wil hier nu niet theoretische overwegingen laten gelden, doch in dit openingscollege de praktijk zelve laten spreken; ik heb mij afgevraagd: zijn er op dit gebied in onze geliefde Nederlandsche Oud-Katholieke Kerk gebreken (voor de dag gekomen), die dringend voorziening behoeven? Is het gemis van een duidelijk, goedgeregeld kerkrecht wel eens aan het licht getreden? Daartoe heb ik dan gelezen en herlezen en met de grootste aandacht bestudeerd het werck dat onder ons bekend en ... berucht is onder den naam van “Het Zwarte Boek” (de naam ontstaan), omdat van deze vier zwarte banden drie achtereenvolgens op den rug de woorden “Het Zwarte Boek” heb- (p. 2) ben, terwijl het vierde deel het woord “Haarlem” op den rugtitel voert. Die deelen bevatten een twintigtal brochures, waarvan ik u enkele der voornaamste noem.

Van pastoor J. Heykamp¹⁰⁸, pastoor J.A. van Beek¹⁰⁹ en anderen, drie mededeelingen aan de geestelijkheid over “onze toestand”, waarom deze heeren in den kerkelijken strijd dier dagen gewoonlijk als “de toestandsheeren” worden aangeduid.

Van den aartsbisschop van Utrecht mgr. H. Loos¹¹⁰ een brochure, welker titel één der hoofdgeschillen aanduidt namelijk “Aan wie behoort

---

¹⁰⁶ Johannes Hermanus Berends (1868-1941), de latere bisschop van Deventer.

¹⁰⁷ Andreas Rinkel (1889-1979), de latere aartsbisschop van Utrecht.

¹⁰⁸ Johannes Heykamp (1824-1892), pastoor te Schiedam en later aartsbisschop van Utrecht.

¹⁰⁹ Johannes Albertus van Beek (1836-1913), pastoor te Dordrecht.

¹¹⁰ Henricus Loos (1813-1873), pastoor van de H. Maria minor te Utrecht en aartsbisschop van Utrecht.

het hoofdbestuur over het Collegie te Amersfoort? Aan den Aartsbisschop? of aan het kapittel waarvan de Aartsbisschop het hoofd is?"

Voorts drie deelen: "Onze toestand op één punt nader toegelicht", waarvan de eerste twee deelen (over bisschopskeuze Utrecht) uitlokten een "Brief aan monseigneur Loos s.s.t.t." door president C. Karsten¹¹¹. Van de Vikarissen van het bisdom Haarlem sede vacante, J. Harderwijk¹¹² en J.H. de Vries¹¹³, twee brochures en een bijlage: "Wat nu?", waarin speciaal de questie der Haarlemsche bisschopskeuze wordt behandeld.

Enkele brochures van geringeren omvang (van eenige leden der Cleresie) bijvoorbeeld van pastoor Mulder¹¹⁴ (van pastoor ***** opgenomen), van de vier oudste kweekelingen in het Seminarie te Amersfoort en dergelijke, laat ik thans buiten beschouwing.

Dat "Zwarte Boek" bevat de zwarte bladzijden onzer kerkgeschiedenis, waarin de strijd tusschen monseigneur Loos en (p. 3) president Karsten wordt behandeld, waarin de "Toestandsheeren" met de "Procesmannen" (zoo genoemd naar het beruchte proces gevoerd voor de Rotterdamsche Rechtbank) een verwoed gevecht leveren¹¹⁵.

Die strijd heeft een sterk persoonlijke zijde: monseigneur Loos en president Karsten waren eens vrienden geweest, doch die vriendschap was in vijandschap verkeerd en het moest wel noodlottig voor onze kerk zijn, toen twee zoo bekwame mannen in strijd gewikkeld werden, vooral waar die twee mannen aartsbisschop en (seminarie)president waren, twee den hoogste en verantwoordelijkste ambten in onze kerk, waar onderlinge harmonie dezer hoogwaardigheidbekleeders (juist) een levensquaestie voor ons is. Volgens monseigneur Loos was president Karsten een "Jezuïet", een "verrader", een "tegenstrijder, die als een tergende Satan mij rusteloos vervolgt en mij met vuisten slaat"; hij is het hoofd van "het Collegie, die ongelukkige stookplaats van twist en tweedragt". "Blijft hij, dan vrees ik dat wij hem nog eens zullen moeten weggagen. Hij is een Simeï¹¹⁶, die niet kan rusten". President Karsten voegde mgr. Loos eens toe in een kerkrechtelijke discussie "wat jij daar zegt, wist ik

---

¹¹¹ Christianus Karsten (1810-1884), president van het Seminarie te Amersfoort.

¹¹² Johannes Harderwijk (1803-1874), pastoor te Haarlem.

¹¹³ Johannes Henricus de Vries (1810-1870), pastoor van de H.H. Petrus en Paulus te Amsterdam.

¹¹⁴ Cornelis Johannes Mulder (1817-1886), pastoor van de H. Gertrudis te Utrecht.

¹¹⁵ Zie weekblad van het regt 29 (1867), nr. 2941.

¹¹⁶ Vergelijk 2 Samuël 16.5-14 en 1 Koningen 2.36-46.

al, toen jij je neus nog niet kondt snuiten”. Hij verwijt den schrijver van “Onze toestand op één punt nader toegelicht” “verfoeilijke lasterzucht” heeft “innig medelijden” met Loos, beschouwt de uitgave zijner brieven als “zoo vele vergiftigde pijlen tegen (zijn) eer als mensch, als christen of als bisschop!” Als be- (p. 4) strijder van CK, Christaan Karsten, werd Mgr. Loos door sommigen met een gewaagde woordspeling als “Anti-Christiaan” of Antichrist aangeduid en op hem door het getal 1836 gezinspeeld, dat namelijk door optelling der cijfers 1, 8, 3 en 6 geeft het getal 18, dat de drie zessen van het Beest van Openbaring inhoudt!¹¹⁷ Ik behoef wel niet te zeggen, hoezeer dit alles het hart van den oud-katholiek met droefheid vervult en hoe het hem smart, wanneer twee mannen van erkende bekwaamheid, die ieder op zich zelf zoozeer onze hoogachting zouden verdienen, elkander in het openbaar met modder werpen en bezoedelen! Het zou geen zin hebben om een dergelijk persoonlijk geschil hier te behandelen, evenmin als het veel waarde heeft, dat (uit mededeelingen van kanunnik J. Verhey¹¹⁸) blijkt dat indertijd Buys¹¹⁹, toen pastoor te Amersfoort, en De Wit¹²⁰, president, alles behalve bevriend waren. Van vaderszijde een vurig “Loosiaan” en van moederszijde een “Karstiaan”, meen ik genoeg objectiviteit te hebben na ± 70 jaren de regels der christelijke moraal ook hier op de beide hoofdpersonen van dit drama toe te passen. Het “Zwarte Boek” interesseert mij (echter) niet als “chronique scandaleuse” van een bepaalde periode onzer kerkgeschiedenis, doch het is een “liber questionum”, het boek der kerkrechtelijke geschillen en het heeft blijvende waarde als verzameling van de zakelijke argumenten, die twee hoogstbekwame mannen hebben aangevoerd ter verdediging van hun wederzijdsche standpunten (p. 5).

Boven alle persoonlijke quaesties zal ik daarom hier uitgaan en u een paar kerkrechtelijke hoofdgeschillen schetsen, welke destijds de gemeederen verdeelden en waarvan (enkele) thans nog heden niet opgelost zijn en dringend een oplossing behoeven. Er waren hier geen vragen van geloof of zeden aan de orde (gesteld), doch louter vragen van discipline, quaesties van kerkrechtelijken aard. De studie van dit tijdperck (heeft) waarde, omdat het aantoonde de urgentie eener goede regeling (betwist ***** ***) van het kerkrecht, vooral wanneer u zult zien hoe de

¹¹⁷ Vergelijk Openbaring 13.18.

¹¹⁸ Johannes Verhey (1808-1890), pastoor te Amersfoort en Rotterdam.

¹¹⁹ Petrus Buys (1787-1853), pastoor te Delft, later president van het Seminarie.

¹²⁰ Wilhelmus Petrus de Wit (1780-1828), president van het Seminarie.

quaestie Karsten-Loos (ten deele) een verscherpte herhaling is van den strijd Broeders¹²¹-Barchman Wuytiers¹²², twee tijdperken van strijd, die door een tijdperk van $\pm$ 130 jaar (1728-1858) gescheiden zijn, waarin men kerkrechtelijk geen stap verder gekomen was! Hier wordt de geschiedenis een leermeesteresse voor de toekomst en zou het onvoorzichtig, ja misdadig en roekeloos zijn om voor de toekomst de oorzaken niet zoo veel mogelijk weg te nemen. Daarom heb ik mij in de studie van "Het Zwarte Boek" dezen zomer verdiept en wil ik u iets van de resultaten van die studie mededelen, want wie een kerkelijke grondwet wil ontwerpen, moet de geschilpunten kennen, waarvan sommige thans latent zijn, doch waarbij het vuur nog steeds onheilspellend onder de asch blijft smeulen en gloeien. Hier meen ik, dat ik als jurist een taak heb te vervullen .... (p. 6).

Heden zal ik met u slechts drie hoofdgeschillen behandelen, doch ik heb een dertigtal andere quaesties van kerkrechtelijke aard genoteerd, die in den loop van het debat aan de orde zijn gekomen en waarvan ik hier er slechts eenige noemen zal.

1) Een hoofdstelling van bisschop Barchman Wuytiers luidt: "non tam examinandum est quid olim observatum fuerit, quam quid modo deceat observari"; Men moet niet zoo zeer onderzoeken wat eertijds in acht genomen werd, dan wel datgene wat thans moet worden nagekomen.

Daartegenover is pastoor Broeders¹²¹ de verdediger der historische continuïteit; hij wil voor ons kerkrecht van het bestaande en geschiedkundig gewordenе uitgaan en daaraan vasthouden.

Ziehier al aanstonds een cardinaal punt: Zal onze kerkrechtelijke regeling slechts het bestaande opteekenen of de gelegenheid te baat nemen, om geschikte hervormingen aan te brengen?

Ik voor mij stel mij noch op radicaal noch op conservatief standpunt, doch aanvaard een historisch uitgangspunt, dat van Van Espen¹²³ en anderen uitgaat, doch de kerk ziet als een levende instelling, waarbij met onze hoofdbeginselen en een ontwikkeling van twee eeuwen en veranderde tijdsomstandigheden wordt rekening gehouden.

---

¹²¹ Nicolaas Broeders¹²¹ (1682-1762), eerste provisor van het Seminarie.

¹²² Cornelis Johannes Barchman Wuytiers (1693-1733), aartsbisschop van Utrecht.

¹²³ Zeger-Bernard van Espen (1646-1728), hoogleeraar canoniek recht te Leuven.

2) Welke bevoegdheid heeft de metropolitaan ten aanzien van de suffraaanbisdommen? Moet deze bevoegdheid uitgebreid worden opgevat (aldus Mgr. Loos) of beperkt (aldus de aanhangers van president Karsten die in beginsel elken bisschop geheel zelfstandig achten en de [p. 7] rechten van aartsbisschop slechts erkennen voorzover zij uitdrukkelijk zijn toegekend en deze als *strictae interpretationis* beschouwen). De laatste beriepen zich vooral op Caylus¹²⁴ en anderen in diens strijd? met den metropolitaan en hebben daarvan een aantal interessante bewijspplaatsen bij elkander gebracht (dit recht, wat ik noem,; de Haarlemse bisschops-quaestie, welke ik zo aanstonds behandel).

3) Kan de bisschop een deel van zijn macht delegeren, d.i. aan een ander overdragen? In de litteratuur van dien tijd wordt dit "cessie" genoemd. Ik lees in een nota van pastoor Verhey dat aartsbisschop van Santen¹²⁵ een deel zijner bisschoppelijke zorgen opdroeg aan den bisschop van Deventer (II^a: bl. 10¹²⁶). Vooral komt dit voor bij benoeming van een vicaris waar volgens Van Espen de bisschop ten alle tijde "uti se divisum fuerit" aan een of meer personen de uitoefening van zijn gezag kan opdragen, die opdracht uitbreiden of beperken (of intrekken) kan, terwijl zij algemeen kan zijn of bepaald tot zekere functie, zekere tijd of zekere plaats (II:29¹²⁷). Volgens mgr. Loos is er geen bezwaar dat de bisschop zijn kapittel tezamen roept en zegt: "Heeren! wij hebben eenen confessarius noodig in het seminarie; kiest er eenen als het u belieft. Hij heeft dan van die zaak de uitoefening van zijn gezag opgedragen aan zijn kapittel."

4) Kapittel-quaesties:

a) Welke is de verhouding van aartsbisschop en deken? (De oude strijdvraag; verschillende besluiten!!) Is de aartsbisschop het hoofd van het kapittel en de deken de vice president, die alleen bij verhindering van den aartsbisschop optreedt? Mag de deken ook zelfstandig convoceeren? (Verg. IV:24¹²⁸ [Reglement Kapittel 25 october 1725 over convocaties]

---

¹²⁴ Charles de Caylus (1669-1754), bisschop van Auxerre.

¹²⁵ Johannes van Santen (1772-1858), aartsbisschop van Utrecht.

¹²⁶ *Vrijmoedige gedachten en aanmerkingen door J. Verhey*, Rotterdam 1863, p. 10.

¹²⁷ [H. Loos], *Aan wie behoort het hoofdbestuur over het Collegie te Amersfoort? Beantwoord door den aartsbisschop*, Utrecht 1863, p. 29.

¹²⁸ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand. Eene mededeeling aan de ... leden der geestelijkheid van Utrecht en Haarlem*, Dordrecht 1867, p. 24.

en besluit 1733) (IV, bl. 23-24¹²⁹) (Cf. IV:23-24¹³⁰ [Lateraanse besluiten]). (p. 8)

- b) Welken is de verhouding van provisoren en kapittel? (Volgens Barchman Wuytiers zijn het geen monarchen!!) Kunnen alleen leden der Utrechtsche geestelijkheid tot provisor worden benoemd? In 1860 wordt tot provisor benoemd de bisschop van Haarlem Mgr. van Buul¹³¹, die provisioneel aanneemt doch na drie maanden bedankt? (cf. VII:34¹³²). Welke bevoegdheid hebben de provisoren ten aanzien van humanisten sinds de oorspronkelijke provisoren der humanisten werden opgeheven?
- c) Taak president Seminarie (volgens Karsten alleen: zorg voor goede orde) (kan kapittel president "beteugelen" en "ontslaan"?)
- d) Heeft het kapittel sede vacante iets over Haarlem te zeggen?

5) Quaesties aartsbisschop

(- aa) Kan bisschop van Haarlem tot aartsbisschop worden benoemd? kapittel kon niet eens worden; afwachten; bisschop van Buul gekozen, deze bedankt omdat het z.i. niet kan!!

- a) Kan de aartsbisschop een president benoemen? In 1853 benoemde aartsbisschop van Santen den heer Karsten tot president. Volgens mgr. Loos is dit eigenlijk onwettig. Dit raakt de straks te behandelen kapittel-seminarie quaestie. I:65,66¹³³.

- b) Kan een kapittel sede vacante verordeningen maken? Deze bevoegdheid wordt door president Karsten betwist, daar verordeningen van het kapittel steeds door den bisschop moeten worden goedgekeurd, wat het geval van *sedes vacans* uitsluit. Ook Utrecht en kapittel seminarie quaestie.

- c) Hoe wanneer aartsbisschop plicht verwaarloost? Wie kan hem tot de orde roepen?

- d) Kan de aartsbisschop bedanken?

- e) Kan aartsbisschop seminaristen ter wijding oproepen buiten den president om?

---

¹²⁹ Idem, p. 23-24.

¹³⁰ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand. Eene mededeeling aan de ... leden der geestelijkheid van Utrecht en Haarlem*, Dordrecht 1867, p. 23-24.

¹³¹ Henricus Joannes van Buul (1795-1862), bisschop van Haarlem.

¹³² [H. Loos], *Onze toestand op één punt nader toegelicht; tweede stuk*, Utrecht 1868, p. 34.

¹³³ [H. Loos], *Over het Vicariaat of Kapittel van Utrecht*, [s.l.][s.a.], p. 65-66.

- f) Moet dispensatie en confirmatie worden gevraagd. Loos was hiertegen; de invoering hiërarchie (althans van dispensatie); Karsten meende dat het vragen wegens de concordaten essentieel was! (p. 9)

6) Is getuigenbewijs tegen een acte toegelaten? (Onderwerp bewijslast; nietigverklaring door rechter!) Welke aard heeft de verplichting tot geheimhouding bij de stemming?

- kan bij verzuim der aartspriesters, de aartsbisschop doen wat anders aartspriester doet?

- Beslist functie of afkomst? President Karsten is jarenlang president, doch blijft zich als Haarlemmer beschouwen. Bidt niet voor mgr. Loos in canon mis.

- Mgr. Loos is voor hem een "episcopus extraneus"; zie briefje! (10 augustus 1858 [amplissime!] VI?:153¹³⁴)

7) Bisschop van Deventer

a) Moet bij benoeming bisschop van Haarlem deze worden gekend? XVI:99,100¹³⁵.

b) Is hij medewerkend hoofdbestuurder van belangen van ons kerkgenootschap die als zodanig bij regeering kan optreden? (XVII:61¹³⁶)

c) Kan bisschop van Deventer provinciale kerkvergadering bijeenroepen als aartsbisschop weigert?

8) Is voor geldigheid eener wet afkondiging vereischt? cf. eindregeling 1866

9) Kan aartsbisschop Synode of algemene vergadering geestelijken weigeren bijeen te roepen omdat hij er geen heil inziet?

De drie hoofgeschillen zijn echter¹³⁷:

---

¹³⁴ [H. Loos], *Onze toestand op één punt nader toegelicht; Eerste stuk*, Utrecht 1868, p. 110-111 [sic].

¹³⁵ *Wat nu? Eene vraag aan de ... geestelijkeheid ... door de vikarissen van Haarlem S.V.*, Dordrecht 1868, p. 99-100.

¹³⁶ Idem, p. 61.

¹³⁷ N.B. dat deze rangorde van de drie hoofgeschillen een geheel andere is dan die welke Van den Bergh eerder gaf.

α) eerste hoofdgeschil: Is de Utrechtsche bisschopskeuze van 7 (3?) juli 1858 wettig en hoe moet het protest van 31 maart (?) 1867 van president Karsten worden beoordeeld?

β) tweede hoofdgeschil: de kapittel-seminarie kwestie. Dit geschil is een herleving van het geschil in 1728 ontstaan tusschen pastoor Broedersen en bisschop Barchman Wuytiers. In 1853 herleeft, leidt het zelfs tot een vonnis van arrondissementsrechtbank te Rotterdam 1867.

γ) derde hoofdgeschil: De Haarlemsche bisschopskwestie. Aan wie komt het recht tot keuze van een bisschop van Haarlem toe - na de opheffing van het Roomsch geworden Haarlemsche kapittel? Dit is tot op zekere hoogte een herleving van een geschil van 1731 waaromtrent Petitpied¹³⁸ september 1731 een memorie en Varlet¹³⁹ 21 november 1731 een antwoord op de consultatie van 11 november had geschreven (XVII:97 vv¹⁴⁰). (p. 10)

Het eerste hoofdgeschil: de Utrechtsche bisschopskeuze

Den derden juni 1858 op Sacramentsdag overleed de aartsbisschop van Utrecht, Johannes van Santen, op zeer hoogen leeftijd (VI:6¹⁴¹) (85½ jaar na 32½ jaar aartsbisschop te zijn geweest [VI: 138¹⁴²]). In den laatsten tijd van zijn leven had hij een deel van zijn bisschoppelijke bevoegdheden gedelegeerd aan den bisschop van Deventer, terwijl volgens velen de gebreken van den ouderdom zich in hem begonnen te vertonen, zoals onder andere blijkt uit een brief van pastoor Loos aan den bisschop van Haarlem (Van Buul), de dato 5 januari 1854: "wij zijn prijsgegeven aan de luimen van een kortzigtigen grijsaard, die reeds heden vergeten is, wat hij gisteren sprak, en zijne eenige verdediging vindt in de opregtheid zijner bedoeling ... zoude het geen tijd worden, Monseigneur! om krachtig bij te springen en met klem het roer te vatten, eer wij ten onder gaan? Onze stuurman sluimert meer en meer in. ... De aartsbisschop moge chef zijn, maar mag men dan een chef de handen niet binden, als men ziet, dat

¹³⁸ Nicolas Petitpied (1665-1747), hoogleraar aan de Sorbonne, vluchtte naar Holland.

¹³⁹ Dominique Marie Varlet (1648-1742), Franse bisschop woonachtig in Amsterdam.

¹⁴⁰ *Wat nu?* (noot 30), 1868, p. 97 e.v.

¹⁴¹ [H. Loos], *Onze toestand ... Eerste stuk* (noot 29), p. 6.

¹⁴² Idem, p. 138.

hij zich en de zijnen gaat vermoorden? Het heeft mij verblijd, dat u hoogwaardige het heeft opgevat, om zo mogelijk den aartsbisschop wakker te schudden" (XVII:117¹⁴³). De laatste jaren van zijn bestuur had de strijd tusschen kanunnik Loos en president Karsten - waarover aanstonds - een aanvang genomen en de aartsbisschop van Santen had zich geschaard aan de zijde van president Karsten, op het voetspoor van zijn voorganger Barchman Wuytiers. Den achtste juni 1858 houdt het kapittel eene vergadering, waarin tot vicarissen sede vacante worden benoemd: bij acclamatie Hermanus Heykamp¹⁴⁴, bisschop van Deventer, en tot tweeden vicaris met zes van de zeven uitgebrachte (p. 11) stemmen, Gerardus Spit¹⁴⁵, deken van het kapittel (VI:6-7¹⁴⁶). In de kapittelvergadering wordt ook besloten, dat voor de verkiezing van een aartsbisschop in de volgende kapittelvergadering eene afzonderlijke instructie zal worden vastgesteld (VI:7¹⁴⁷). In dezelfde vergadering wordt behandeld de vraag of het gewone verzoek om dispensatie aan de Paus zal worden gericht ten aanzien der verplichting om met minstens drie bisschoppen de wijding te verrichten. Pastoor Loos is hiervan een tegenstander, daar hij het met de nieuwe hiërarchie een bespotting acht (VI:7¹⁴⁸); de Fransche vrienden consulteeren later in ontkenkende zin, doch de meerderheid onder anderen Karsten (VI:21,24¹⁴⁹) blijken voor de oude gewoonte, waaraan dan ook later voldaan wordt. Zonderling genoeg, wordt hierbij over de pauselijke confirmatie niet gesproken, wat later tot misverstand aanleiding heeft gegeven.

De secretaris van het kapittel, Loos, gaat dan onmiddellijk aan het werk om zulk een instructie te maken. Hij schrijft daarover in een brief aan den bisschop van Deventer de dato 23 Juni: "Ik heb nagezien hoe het bij vorige gelegenheden gegaan is. Dit loopt in de bijzonderheden nogal uit elkander. Men schijnt daar nimmer vasten regel op gehad te hebben. Intusschen schijnt het toch wenschelijk dat er zulk een regel besta; U loopt anders gevaar, dat er zich bij de verkiezing zelve allerlei incidenten

¹⁴³ *Wat nu?* (noot 30), p. 117.

¹⁴⁴ Hermanus Heykamp (1804-1874), pastoor van de H.H. Laurentius en Maria Magdalena te Rotterdam en bisschop van Deventer.

¹⁴⁵ Gerardus Spit (1797-1859), pastoor van de H.H. Petrus en Paulus te Rotterdam en deken van het Metropolitaan Kapittel.

¹⁴⁶ [H. Loos], *Onze toestand ... Eerste stuk* (noot 29), p. 6-7.

¹⁴⁷ Idem, p. 7.

¹⁴⁸ Idem, p. 7.

¹⁴⁹ Idem, p. 21 en 24.

Christianus Karsten (1810-1884)

voordoën, ... Het is wel niet te denken, dat er altijd dadelijk een voldoende meerderheid op één persoon zal zijn; een betrekkelijke meerderheid zal toch wel niet van het gevoelen en de keus ter vergadering kunnen gehouden worden (VI:22,23¹⁵⁰). Amplissimus Spit vond dat de instructie (p. 12) nogal overeenkwam met hetgeen zijne wijdluftige daarvan heeft opgeteekend (VI:29¹⁵¹) en de bisschop van Deventer opperde hoofdzakelijk slechts eene bedenking, namelijk betreffende den keuze van het stembureau (VI:29¹⁵²).

In de kapittelvergadering 6 juli 1858 werd bij reglement een instructie vastgesteld (alle leden waren tegenwoordig) zonder dat van verschil van gevoelens bleek behalve ten aanzien der vraag of een suffragaanbisschop tot aartsbisschop zou kunnen worden gekozen, waaromtrent de vergadering tot geen beslissing kon komen, doch besloot hierover verder te beraadslagen indien het geval zich mogt voordoen (VI:31¹⁵³). Onder anderen de oude westersche patres achtten dit verboden wegens ongeoorloofd zijnde translaties (VI:25¹⁵⁴). Vergelijk de instructie VI:32vv¹⁵⁵, waarin art. 13 bepaalt: "De secretaris telt op, hoeveel stemmen op verschillende personen zijn uitgebragt. Blijkt het dat meer dan de helft geldig verklaarde briefjes voor den zelfden persoon stemmen, zoo wordt deze verklaard verkozen te zijn". Over de onthouding van stemmen wordt in deze instructie niet gesproken.

7 juli 1858 wordt daarop vergaderd; het reglement op de verkiezing wordt voorgelezen aan scrutatores (stemopnemers) en getuigen en voor zooveel noodig toegelicht (VI:35¹⁵⁶).

Ziehier een overzicht der stemmingen (er zijn acht leden, daar de vacature Van Santen is aangevuld door de keuze van pastoor Verhoef¹⁵⁷).

(eerste hoofdstemming)

Eerste stemming: vier op bisschop van Haarlem, op vier anderen elk één stem (onder anderen Loos één)

---

¹⁵⁰ Idem, p. 22-23.

¹⁵¹ Idem, p. 29.

¹⁵² Idem, p. 29.

¹⁵³ Idem, p. 31.

¹⁵⁴ Idem, p. 25.

¹⁵⁵ Idem, p. 32 e.v.

¹⁵⁶ Idem, p. 35.

¹⁵⁷ Henricus Theodorus Verhoef (1814-1880), pastoor te Oudewater.

(tweede hoofdstemming)

Tweede vrije stemming: uitslag dezelfde

Er moet nu worden gestemd tusschen degenen die de meeste stemmen (p. 13) erlangd hebben. Daar er echter vier zijn elk met één stem hebben tusschenstemmingen plaats

a) Deken Spit drie stemmen, Loos drie stemmen, L. de Jong¹⁵⁸ twee stemmen.

tweede tusschenstemming tusschen deken en Loos;
de kandidaten onthouden zich (!) van meedestemmen;

b) deken twee stemmen, Loos twee stemmen, twee van onwaarde;
Er wordt geloot: Loos komt op het tweetal;

Derde hoofdstemming tusschen bisschop van Haarlem en Loos;

Bisschop van Haarlem gekozen;

Deze weigert o.a. omdat de kerkregels overplaatsing naar een ander bisdom stellig verbieden en hier geen noodzakelijkheid voor afwijking aanwezig is;

nieuwe keuze;

Eerste hoofdstemming: Spit, Loos, Karsten alle twee stemmen, voorts op twee anderen allen één;

geen meerderheid;

Tweede hoofdstemming (vrije stemming)

Karsten drie, Loos twee, Mulder twee, Spit één;

Tusschenstemming: wie op tweetal komt. Zij zelf onthouden zich (Loos en Mulder); Loos zes Stemmen;

---

¹⁵⁸ Lambertus Cornelis de Jong (1825-1867), pastoor van de H.H. Willibrordus en Bonifatius te Amsterdam, later bisschop van Haarlem.

Tusschenstemming tusschen Loos en Karsten. Loos onthoudt zich. Blijkens de notulen: de stemopnemers, secretaris en getuigen komen in de vergadering, verkondigen dat de heer Loos gekozen is. De stembriefjes worden verbrand en de keus geproclameerd ten aanhore der kerkbesturen van de drie Utrechtsche gemeenten VI:37¹⁵⁹ (p. 14).

Als vaststaande mag worden aangenomen dat van deze stemmen (Loos had zich onthouden) er vier op de heer Loos en drie op den heer Karsten waren uitgebracht.

Na de verkiezing voegde de deken Spit pastoor Loos toe: “(Loosje, je moet VI:132¹⁶⁰) (Gij) moet het aannemen, maar de Heilige Geest heeft hier niet gewerkt (VI:43¹⁶¹)”; terwijl de heer Loos, door een bijzondere beschikking Gods (VI:43¹⁶²) in een prieeltje onder de treures¹⁶³ zittend den volgenden dag de deken Spit tot een ander hoort zeggen: “Er is geknoeid, ik zoude het kunnen uitrekenen, Karsten krijgt eerst twee stemmen, vervolgens drie” (VI:43¹⁶⁴).

Pastoor Loos vroeg eenige tijd beraad, gedurende welken tijd hij een aantal collega's om raad en vroeg van verschillenden woorden van aanmoediging ontving. (Prof) J.H. van Buul¹⁶⁵ schreef echter uit Amersfoort 16 juli 1855: “Tot mijn leedwezen verneem ik dat hier ter plaatse de gevoelens vrij algemeen tegen u zijn, niet om uzelve of uwe persoonlijke hoedanigheden, maar om zekere antecedentia” (VI:49¹⁶⁶). De bisschop van Haarlem, die de verkiezing had bijgewoond, schreef 17 juli 1858: “hoe er op het regelmatige en wettige der verkiezing eene gegronde aanmerking kan worden gemaakt, betuig ik mij niet te begrijpen” (VI:54¹⁶⁷). Op 23 juli verklaarde de aartsbisschop te zijnen huize aan den eersten vicaris, de bisschop van Deventer, dat hij de keuze aannam, waarop de

---

¹⁵⁹ [H. Loos], *Onze toestand ... Eerste stuk* (noot 29), p. 37.

¹⁶⁰ Idem, p. 132.

¹⁶¹ Idem, p. 43.

¹⁶² Idem, p. 43.

¹⁶³ Treures, een es met neerhangende takken (*Fraxinus excelsior*, var. *pendula*), is niet geheel zonder symbolische betekenis op deze plaats.

¹⁶⁴ [H. Loos], *Onze toestand ... Eerste stuk* (noot 29), p. 43.

¹⁶⁵ Jacobus Henricus van Buul (1798-1878), hoogleraar bijbelkunde en filosofie aan het Seminarie, neef van de bisschop van Haarlem.

¹⁶⁶ [H. Loos], *Onze toestand ... Eerste stuk* (noot 29), p. 49.

¹⁶⁷ Idem, p. 52 [sic].

bisschop hem geluk wenschte met het genomen besluit en bepaald werd dat de afkondiging zou plaats hebben op zondag 1 augustus. De electus zou schrijven aan den koning, de vicarissen aan den minister. Behalve pastoor Verhoef (p. 15) waren pastoor Heykamp van Schiedam en de minorist J.A. van Beek (die aanwezig waren bij de bediening van het H. Vormsel door de bisschop van Deventer te Hilversum, waar ook president Karsten aanwezig was) hierbij aanwezig (VI:60-61¹⁶⁸)

Volgens het dagboek van de aartsbisschop, dat met voorzichtigheid moet worden geraadpleegd, ontbiedt de bisschop van Deventer, thuis gekomen (te Rotterdam), per telegraaf de heer Karsten, die des nachts te Rotterdam aankomt.

De vicarissen maken dan 26 juli bezwaar tegen de woorden in het *instrumentum electionis* (dat keuze persoon) aan geestelijkheid en volk aangenaam is (deze woorden worden later geschrapt door Loos VI:100¹⁶⁹), terwijl de keus een onaangename indruk heeft teweeg gebracht onder andere omdat men een ongelukkige toekomst tegemoet ziet voor ons College, waar een grote verandering van zal plaatsgrijpen, wat tengevolge kan hebben dat vele ouders hun kinderen terug nemen (VI:6¹⁷⁰). De bisschop van Deventer heeft daarvan eerst niet (cf. VI:75¹⁷¹) gesproken, omdat hij zich nader wilde overtuigen of waar was waar hij van had horen spreken! (Loos antwoordt: *alea jacta est*; er is geen sprake van terugtreden). De bisschop van Deventer schrijft dan 30 juli 1858: “De deken zal de aanneming der keus niet afkondigen, nog laten afkondigen, bij gevolg ik ook niet. Daarenboven hebben de vicarissen besloten het bestuur zoolang in handen te houden, totdat zij het gerustelijk aan een ander kunnen opdragen” (VI:27¹⁷²). Vicarissen schrijven daarom de geestelijken aan om de afkondiging vooralsnog uit te stellen (VI:82¹⁷³), waardoor een grote verwarring ontstaat, daar bijvoorbeeld te Utrecht in St. Gertrudis en Clarenburg de afkondiging wél, doch Buiten de Waard niet plaats heeft. 2 augustus geeft Loos kennis aan de koning (VI:80vv¹⁷⁴) en geeft den zesde augustus wegens verzuim van de aarts-

---

¹⁶⁸ Idem, p. 60-61.

¹⁶⁹ Idem, p. 100.

¹⁷⁰ Idem, p. 6.

¹⁷¹ Idem, p. 75.

¹⁷² Idem, p. 27.

¹⁷³ Idem, p. 82.

¹⁷⁴ Idem, p. 80 e.v.

priesters zelf aan de pastoors van Zuid-Holland kennis (VI:92vv¹⁷⁵). (p. 16)

President Karsten zendt dan 10 augustus een eigenaardige felicitatie (VI:110vv¹⁷⁶). (Vicarissen geven kennis aan minister 26 augustus VI:163¹⁷⁷). Den veertiende augustus zendt pastoor Heykamp een eigenaardige waarschuwing uit Schiedam met een wonderlijke bespreking der voorstanders van de aartsbisschop (VI:126¹⁷⁸). De aartsbisschop blijft bij zijn besluit en confereert onder andere op 15 augustus te Rotterdam met de vicarissen en pastoor Heijkamp waarbij de toestand eerst gespannen is, doch langzamerhand verbetert (VI:134-135¹⁷⁹). 31 augustus wordt door het kapittel besloten dat mgr. van Buul tot wijding van Loos zal worden uitgenoodigd en de wijding bepaald op St. Mattheus (21 september) VI:143¹⁸⁰. 3 september geeft de electus per circulaire kennis dat de moeilijkheden zijn opgelost VI:147¹⁸¹.

De vraag bleef echter of mgr. Heykamp bij de wijding zou aanwezig zijn. VI:150-151¹⁸². Op 21 september heeft de wijding plaats door den bisschop van Haarlem, geassisteerd door den bisschop van Deventer en den deken, terwijl 16 priesters aan het altaar zijn, waaronder C. Karsten, namelijk tien uit het aartsbisdom, vijf uit het bisdom Haarlem, één amphibie (!)¹⁸³ (VI:152,153¹⁸⁴). Voor de wijding dreigde de bisschop van Deventer dat hij een toespraak tot de vergaderde menigte zou houden en het kostte moeite hem dit uit het hoofd te praten (President Karsten hield een toast, mgr. Loos antwoordde [aartsbisschop boven praeses!] VI:159¹⁸⁵) (Brief J.H. de Vries). De 2 (4?) oktober gaf mgr. Loos van zijn wijding kennis aan de minister, waarop den 7 oktober een ministerieele dispositie volgt, waarmee de heer Loos in het bezit der jaarwedde van de aartsbisschop (f 1800) enz. wordt gesteld (Hiermede eindigt onze toestand enz. 1e stuk).

---

¹⁷⁵ Idem, p. 92 e.v.

¹⁷⁶ Idem, p. 110 e.v.

¹⁷⁷ Idem, p. 163.

¹⁷⁸ Idem, p. 126.

¹⁷⁹ Idem, p. 134-135.

¹⁸⁰ Idem, p. 143.

¹⁸¹ Idem, p. 147.

¹⁸² Idem, p. 150-151.

¹⁸³ Bedoeld is C. Karsten

¹⁸⁴ [H. Loos], *Onze toestand ... Eerste stuk* (noot 29), p. 152-153.

¹⁸⁵ Idem, p. 159.

Intusschen bleef de oppositie, vooral te Rotterdam en Amersfoort, in stilte voortduren. In 1861 vat mgr. Loos zelfs het plan op, om wegens de voortdurende tegenwerking, als aartsbisschop te bedanken, waartoe hij 12 september 1861 de bisschop van Haarlem bezocht en op 22 oktober in een zeer uitvoerig schrijven al het gebeurde nog eens toelicht. (In 1861 verschijnt het geschrift tegen de antichrist, door Loos aan Karsten toegeschreven X:45¹⁸⁶). Van 12-14 november werd daarop kapittel- (p. 17) vergadering gehouden waar de bisschop van Haarlem zich verbond om den heer Karsten die zegt tot zijn diocees te behoren "tot rede te brengen" (VII:51¹⁸⁷). Door de dood van mgr. van Buul 13 juli 1862 ontstond daarop het Haarlemsche geschil, volgens Loos "een geschil, weder geheel en alleen door den heer Karsten in het leven geroepen" (VII:53¹⁸⁸), wat echter een onjuiste kijk op de zaak geeft daar ook dit geschil historischen achtergrond heeft en niet nieuw is! In 1863 heeft de aartsbisschop opnieuw plan om te bedanken (VII:68-69¹⁸⁹), doch den zestienden november bericht hij, dat "alle gedachte aan abdiceren geweken is", al zal dit een "zonderlinge caprice" schijnen (VII:71¹⁹⁰), waarvoor een vreemde motiveering in verband met de kapittel-kwestie wordt gegeven, welke terecht door Karsten scherp kon worden gecritiseerd. Op 25 maart 1867 schrijft Karsten dan een dreigbrief in verband met de hangende seminarie-kwestie (VII:74¹⁹¹), waarop <hij> 29-31 maart kennis geeft aan mgr. Loos dat de verkiezing als onwettig wordt beschouwd (VII:82¹⁹²) en 31 maart bij het kapittel een formeel protest indient (VII:82¹⁹³), waarin naar de kennisgeving aan mgr. Loos verwezen wordt (VII:85vv¹⁹⁴). 10 april 1867 zinspeelt Loos hierop in een meditatie over Lucas 23 vers 20-23, waardoor de zaak ook onder de leeken meer algemeen bekend <wordt> en wat daarom aan Loos van verschillende zijden werd kwalijk genomen, daar de kansel hiervoor niet de geschikte plaats scheen. Eene kapittelvergadering van 7-8 mei 1867 brengt geen nieuw licht, daar het kapittel

---

¹⁸⁶ *Onze toestand op één punt nader toegelicht door ... H. Loos ...; Derde stuk*, Utrecht 1871, p. 45.

¹⁸⁷ [H. Loos], *Onze toestand ... tweede stuk*, (noot 27), p. 51.

¹⁸⁸ Idem, p. 53.

¹⁸⁹ Idem, p. 68-69.

¹⁹⁰ Idem, p. 71.

¹⁹¹ Idem, p. 74.

¹⁹² Idem, p. 82.

¹⁹³ Idem, p. 82.

¹⁹⁴ Idem, p. 85 vv.

niets kan constateeren wegens ontbrekende gegevens in het instrumentum electionis (VII:209¹⁹⁵). 4 mei 1868 dient dan de bisschop van Deventer, H. Heykamp (inmiddels deken geworden, daar Spit † <11 oktober 1859>), een protest in tegen het houden van kapittelverga- (p. 18) deringen door de heer H. Loos, zoolang zijne wettigheid als aartsbisschop niet is geconstateerd en in welk protest er wordt verwezen naar de kennisgeving van president Karsten op grond van canon 24 van het vierde Lateraans concilie en in een tweede overweging (al. 3) wordt gezegd: "Gezien de verklaringen der getuigen van het stembureau, die bij de kiezing tegenwoordig waren, waardoor geconstateerd wordt, dat de hoogerwaarde heer H. Loos slechts vier stemmen op zich heeft vereenigd, terwijl het kapittel uit acht leden bestond, en alzoo de vereischte meerderheid niet heeft gehad, terwijl het reglement des kapittels op de verkiezing een volstrekte meerderheid naar den eisch van den canon van Lateranen vorderde" (vergelijk vroegere oproep en antwoord Karsten 10 sept 1867 IV:50-52¹⁹⁶). Einde januari 1869 roept daarop mgr. Loos zelfstandig den subdiaken G.C. van Schaik¹⁹⁷ tot hoogere wijding op, die echter den zesden februari 1865 verklaart een afwachtende houding aan te nemen, zoolang niet het onderzoek naar aanleiding der kennisgeving van president Karsten heeft plaats gehad (XIII:2-4¹⁹⁸). Mgr. Loos concludeert hieruit dat de kweekelingen van het seminarie formeel hebben geweigerd zich door hem te laten wijden en besluit zelf de opleiding der geestelijken ter hand te nemen (X:178¹⁹⁹), waarop de vier oudste kweekelingen zich in een kleine brochure verdeedigen (XIII:10vv²⁰⁰). Zoo blijft dan het geschil voortduren tot het overlijden van mgr. Loos 4 juni 1873 (X:185²⁰¹). Dat geschil bestaat, wanneer het Vaticaansch Concilie wordt gehouden en onze actie wordt verlamd en geenerlei officieel protest verschijnt, waarop sommigen hebben aangedrongen, wanneer vervolgens de OK beweging in Duitsland

¹⁹⁵ Idem, p. 209.

¹⁹⁶ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand* (noot 23), p. 50-52. In het collegedictaat wordt verwezen naar p. 150-152.

¹⁹⁷ Gerardus Christianus van Schaik (1845-1923), later pastoor te Krommenie en Hilversum.

¹⁹⁸ [De vier oudste kweekelingen enz.], *Aan de leden der oud-Bisschoppelijke Klerezij* ... [s.l.] [1871], p. 2-4.

¹⁹⁹ *Onze toestand ... Derde stuk* (noot 81), p. 178.

²⁰⁰ [De vier oudste kweekelingen enz.], *Aan de leden* (noot 93), p. 10 e.v.

²⁰¹ *Onze toestand ... Derde stuk* (noot 81), p. 185.

Mgr. Hermanus Heykamp (1804-1874)

ontstaat en door Doellinger²⁰² op onze kerk de aandacht wordt gevestigd en na briefwisseling met pastoor Rentfle²⁰³ (p. 19) mgr. Loos zijn bekende "Apostolische Reis" maakt, waarbij het H. Vormsel wordt toegediend, waarop de roomsche prof. de Rijk²⁰⁴ door publicatie van uitsneden in zijn "Respice finem" de Duitsche oud-katholieken door accentuering der geschillen in onze Hollandsche kerk tracht af te schrikken. Wij meenen dat in deze zaak het recht in hoofdzaak geheel is aan de zijde van mgr. Loos en hij in de rij onzer wettige aartsbisschoppen van Utrecht moet blijven voorkomen.

Overzien wij daarvoor de argumenten van weerszijden aangevoerd of die kunnen worden aangevoerd.

a) Het kapittelreglement van 6 juli 1858 is de wettige basis voor de verkiezing. Het is met algemene stemmen aanvaard en bepaalt in art. 13: "Blijkt het dat meer dan de helft der geldig verklaarde briefjes voor denzelfden persoon stemmen, zoo wordt deze verklaard verkozen te zijn". Het is duidelijk dat zeven stembriefjes zijn geldig verklaard waarvan vier op Loos zijn uitgebracht die dus de volstreekte meerderheid heeft gehad. Er is hier geen quaestie betreffende volstreekte of betrekkelijke meerderheid, daar Loos de volstreekte meerderheid had, doch van onthouding van stemmen. Deze onthouding heeft bij de verschillende stemmingen zonder iemands protest voortdurend plaats gehad en was zeer gewoon, daar het een herstemming was tusschen twee personen, waarbij Loos zelf een der kandidaten was.

b) Het kapittel heeft zonder enig protest H. Loos gekozen verklaard, terwijl de stembriefjes zijn verbrand, terwijl stemopnemers enz. geheimhouding is opgelegd. Uit dien hoofde was een nader onderzoek in dezen onmogelijk. Aan vage geruchten over geknoei kan geen betekenis worden toegekend en deze zijn later geheel verstomd! (p. 20)

---

²⁰² Ignaz von Döllinger (1799-1890), hoogleraar kerkgeschiedenis te München en spiritus rector van de oud-katholieke beweging.

²⁰³ Josef Rentfle (1823-1881), pastoor in Mering en later in Sauldorf.

²⁰⁴ Jacobus Augustinus de Rijk (1831-1897), hoogleraar aan het R.K. Grootseminarie te Hageveld.

c) De verkiezing is na een onaangenaam intermezzo op 1 augustus en 8 augustus in alle gemeenten afgekondigd, zonder dat eenig protest is ingediend.

d) Bij de wijding assisteren de bisschop van Deventer en de deken Spit, terwijl president Karsten aan het altaar tegenwoordig is. Door deze handeling heeft men zichzelf de pas tot later protest afgesneden.

e) Elk bezwaar wordt ondervangen door het beroep van mgr. Loos op verjaring, daar een driejarig bezit zonder gerechtelijk protest (sans interruptoir judiciaire VI:5²⁰⁵) volgens onze kerkregelen eventueel bestaande tekortkomingen (welke ontbraken) dekt. (Verjaring zou slechts bij error facti gelden, niet bij error iuris IX:67!²⁰⁶). (Cf. VI:5²⁰⁷ acte door wettigen autoriteit uitgevaardigd). (anders Karsten [!] met beroep op 15e rechtsregel IV:51²⁰⁸)

α) Mgr. Heykamp zegt in zijn "Protest", dat "het reglement des kapittels op de verkiezing een volstreckte meerderheid naar den eisch van den canon van Lateranen vorderde". Van volstreckte meerderheid spreekt echter het reglement nergens, terwijl deze volstreckte meerderheid aanwezig was. (Volgens IX:46²⁰⁹ kan kapittel zulk een reglement speciaal sede vacante niet vaststellen. vacante sede nihil innovatur!)

β) President Karsten beroept zich vooral op den canon van het Lateranen Concilie anno 1215 (Tekst IV:34²¹⁰). Deze canon²¹¹ zegt dat de electio kan plaatshebben per scrutinium of per compromissum²¹². Voor scrutinium wordt bepaald:

---

²⁰⁵ [H. Loos], *Onze toestand ... Eerste stuk* (noot 29), p. 5.

²⁰⁶ [J. Heykamp, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een derde mededeeling*, Dordrecht 1869, p. 67.

²⁰⁷ [H. Loos], *Onze toestand ... Eerste stuk* (noot 23), p. 5.

²⁰⁸ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand* (noot 23), p. 51.

²⁰⁹ [J. Heykamp, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een derde mededeeling*, (noot 101), p. 46.

²¹⁰ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand* (noot 23), p. 34.

²¹¹ canon 24 = X 1.6.42.

²¹² *Scrutinium* is stemming, bij *compromissum* wordt de verkiezing overgedragen aan enige *arbitri*.

κ) praesentibus omnibus qui debent et volent et possunt commode interesse ;

ς) de “voces cunctorum” worden onderzocht;

λ) hij is gekozen “in quem omnes vel major vel sanior pars capituli consentit”;

Daarop volgt dan: “aliter electio facta non valeat” behalve quam per inspirationem divinam (acclamatie) (p. 21)

Men brengt dit nu aldus samen: “major pars capituli, aliter electio facta non valeat” (IV:35²¹³)!

doch

1) Nergens blijkt dat men den canon van het Lateraanse concilie tot grondslag der verkiezing heeft willen maken, (cf IX:46²¹⁴ niemand heeft er aan gedacht) (Niet deze canon doch het kapittelreglement moet grondslag zijn!) (volgens IX:46²¹⁵ had reglement den canon moeten uitzetten, terwijl het kieswetten volgt) (de wet der katholieke kerk heet geschonden IX:67²¹⁶)

2) Een canon van een oecumenische concilie verbindt niet eo ipso en wij nemen het oecumenisch karakter van dit concilie niet meer aan.

3) De canon is geen geschikte grondslag; het “sanior pars” kan tot eindeeloos getwist aanleiding geven.

4) dat major pars capituli betekent de volstrekte meerderheid van het geheele kapittel, d.i. afwezigen en onthouders medegerekend, is zeer betwistbaar. (Dat niet slechts eligentes, doch alle electores worden bedoeld, is betwistbaar) (anderen: totius praesentis capituli IX:118²¹⁷).

---

²¹³ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand* (noot 23), p. 35.

²¹⁴ [J. Heykamp, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een derde mededeeling* (noot 101), p. 46.

²¹⁵ Idem, p. 46.

²¹⁶ Idem, p. 67.

²¹⁷ Idem, p. 118.

5) het “aliter electio facta non valeat” ziet niet op de onderdelen der regeling, doch dat er drie wijzen van verkiezing zijn: stemming, compromis en acclamatie. Lot en dergelijke worden of zijn buiten werking gesteld.

Van weerskanten werd een beroep gedaan op Van Espen (V:35vv²¹⁸; Loos: Van Espen spreekt van major pars eligentium, anderen: Frack²¹⁹/Mödder²²⁰ spreekt van major pars totius praesentis capituli V:29²²¹. Eybel²²² is verkeerd, is aprecies uitgelegd V:36²²³)

Beroep op Gregorius IX²²⁴ te Cumana 1227

(V:29vv²²⁵) (cf. IX:103vv²²⁶) (VII:183vv.²²⁷) (V:40vv. Tekst:42vv.²²⁸)

Voor onthouding van stemmen beroept Loos zich op een decreet der congregatio der Rota 1630; buiten beschouwing blijven; zij qui noluerint votare (VII:182,190²²⁹) (Cf. IX:121 vv.²³⁰).

---

²¹⁸ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mededeeling ...*, Dordrecht 1868, p. 35 e.v.

²¹⁹ Wellicht is bedoeld de canonist Franz Philipp Frank (1749-1810).

²²⁰ Aloysius (Wilhelmus Josephus) Mödder (1769-1835), president van het Seminarie die tevens canoniek recht doceerde; vgl. A. Mödder, *Elementa juris canonici* (collegedictaat 1828-1830) als handschrift bewaard (HUA, okn seminarium [282], inv. nr. 300).

²²¹ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mededeeling ...* (noot 113), p. 29.

²²² Joseph Valentin Eybel (1741-1805), hoogleraar canoniek recht te Wenen. Hij schreef een zeer succesvol josefistisch pamflet *Was ist der Papst?*

²²³ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mededeeling ...* (noot 113), p. 36.

²²⁴ Paus Gregorius IX (ca. 1170-1241).

²²⁵ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mededeeling ...* (noot 113), p. 29 e.v.

²²⁶ [J. Heykamp, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een derde mededeeling* (noot 101), p. 103 e.v.

²²⁷ [H. Loos], *Onze toestand ... tweede stuk* (noot 27), p. 183.

²²⁸ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mededeeling ...* (noot 113), p. 40 e.v. en 42 e.v.

²²⁹ [H. Loos], *Onze toestand ... tweede stuk* (noot 27), p. 182, 190.

²³⁰ [J. Heykamp, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een derde mededeeling* (noot 101), p. 121 e.v.

Conclusie:

keuze wettig Loos

handeling vicarissen onwettig

oppositie Karsten ongegrond

kennisgeving Karsten na negen jaar ongehoord!

door zulk een protest op zichzelf wordt iemand nog niet onwettig

doch in zulk een geval provinciale Synode gewenscht

onjuist dat Loos deze weigert

zie verdere bladzijden (p. 22)

Tweede geschil: kapittel-seminariekwestie

In 1849 was pastoor Loos pastoor te Utrecht geworden. In dezen tijd schijnt de vroegere vriendschap tusschen Karsten en Loos door verwijdering te zijn vervangen. Loos zelf schrijft: "Met deze overplaatsing naar het hoofdkwartier der verlichting schijnt er over mij een allerzonderlingste verduistering gekomen te zijn. De schriftelijke wisseling van gedachten hield geheel en al op." (X:42²³¹). September '52 wordt Loos kanunnik en dan aanstonds met (latere) mgr. Heykamp "in commissie gesteld" om een nieuwe organisatie van het Collegie te Amersfoort te ontwerpen. Te Rotterdam werden de grondslagen dier organisatie breedvoerig door Loos en Heykamp besproken, waarbij men zich vooral grondde op hetgeen beiden bekend was van de gevoelens van de heer Karsten betreffende den toestand der gebreken van het Collegie. Loos schreef op die grondslagen een organisatie van 81 artikelen, welke de volle goedkeuring van de aartsbisschop wegdroeg en met eenige wijzigingen werd aangenomen en vastgesteld in de buitengewone kapittelvergadering van april 1851 "onder voorbehoud evenwel, dat zij aan het oordeel van den heer Karsten zoude onderworpen worden, en naar aanleiding van dat oordeel nader zoude kunnen gewijzigd worden". De tweede juni levert de heer Karsten zeer scherpe kritiek in een zevental stellingen, later uitvoeriger toegelicht in een stuk, in kwarto post, tien bladzijden fijn schrift". Hij zette voorop dat het kapittel geen bevoegde autoriteit is om eene organisatie van dit Collegie vast te stellen X:44²³². Loos schreef daartegen een

---

²³¹ *Onze toestand ... Derde stuk* (noot 81), p. 42.

²³² *Idem*, p. 44.

betoog, dat hij te Rotterdam aan de bisschoppen, Karsten, Heykamp en Diependaal²³³ voorlas, waarop Karsten de woorden sprak “wat jij daar zegt wist ik al, toen jij je neus nog niet kondt snuiten” (X:44²³⁴) (p. 23). Het was tengevolge van deze kapittelvergadering en de nieuwe organisatie dat er twist over het bestuur van het Collegie herleefde. II:6²³⁵. Loos schrijft: “De tegenwoordige president, toen buiten alle betrekking, beweerde dat de organisatie was vastgesteld door een ligchaam, dat daartoe alle bevoegdheid miste, namelijk het kapittel, aan hetwelk hoegenaamd geene bemoeying met het Collegie toekomt. Volgens zijne bewering is het Collegie een bisschoppelijk Seminarie en komt dientengevolge het geheele bestuur uitsluitend aan den aartsbisschop toe”. Loos, in april ‘53 tot provisor benoemd, handhaafde het recht van het kapittel, waarvan de aartsbisschop het hoofd is. II:6²³⁶.

Dit was een herleving van het geschil dat zich zeer kort na de stichting van het Collegie had voorgedaan. Aartsbisschop Barchman Wuytiers leerde dat de aartsbisschop het hoofd is, het kapittel dat het kapittel het hoofd is. 6 juli 1728 diende Broedersen een memorie in en op grond daarvan besloot het kapittel “directionem Collegii paenes capitulum iuxta veterem consuetudinem stare”. De aartsbisschop protesteerde in die vergadering tegen het besluit, diende 5 oktober 1728 en korte memorie en later een uitvoerige memorie in. Het kapittel volhardde echter bij zijn besluit speciaal vijf der acht leden (Van Erckel²³⁷, deken, Dalenoort²³⁸, Meganck²³⁹, Broedersen en Valkenburg²⁴⁰) onder andere in de vergadering 11 augustus 1730 en vele volgende vergaderingen. Dit geschil veroorzaakte veel tweespalt en verbittering. De aartsbisschop weigerde tot zijn dood toe de vergadering des kapittels bij te wonen. Het kapittel onttrekt hem zijn wettige inkomsten” (VI:4²⁴¹). Varlet staat aan de zijde van

---

²³³ Cornelis Diependaal (1829-1893), pastoor te Den Helder en Schiedam, bisschop van Deventer (1875).

²³⁴ *Onze toestand ... Derde stuk* (noot 81), p. 44.

²³⁵ [H. Loos], *Aan wie behoort het hoofdbestuur* (noot 22), p. 6.

²³⁶ Idem, p. 6.

²³⁷ Joan-Christiaan van Erckel (1654-1734), pastoor te Delft en deken van het Metropolitan Kapittel.

²³⁸ Willem Dalenoort (1658-1738), pastoor te ‘s Gravenhage.

²³⁹ Franciscus Dominicus Meganck (1684-1775), pastoor te Leiden.

²⁴⁰ Godefridus Valkenburg (1676-1738), pastoor van de H. Hypolitus te Delft.

²⁴¹ [H. Loos], *Onze toestand ... Eerste stuk* (noot 29), p. 4.

Barchman Wuytiers en weigert Van den Kroon²⁴² te wijden, wanneer het (p. 24) kapittel niet eerst eenige besluiten intrekt onder andere dat over het college. In de vergadering van 3 augustus 1734 gaat men tot deze intrekking over; Loos (VI:5²⁴³) noemt het een “door nood afgedwongene acte” daar men niet wilde dat de kerk lange van een hoofd beroofd zou blijven! Het zijn deze interessante stukken, welke president Karsten november 1859 met afschriften de drie bisschoppen toezendt (II:6²⁴⁴; afgedrukt in I^{b245}). Deze stukken werden in de kapittelvergadering van mei 1860 ter tafel gebracht, nader behandeld in de kapittelvergadering oktober 1860, waarop (volgens Loos) het kapittel met algemeene stemmen besliste, “dat het hoofdbestuur aan het kapittel behoort, en dat het kapittel zijn regt zal handhaven tegenover wien ook” (X:160²⁴⁶). Daarop stelde Loos zijn gronden op schrift en het is daartegen dat Karsten zijn befaamde stuk tegen den antikrist geschreven heeft (XI:160). Verschillende kapittelvergaderingen waren hieraan gewijd; de vergadering van februari 1862 moest zelfs worden opgeheven wegens de gespannen verhouding (X:161²⁴⁷). Provisoren waren G. Spit (31 augustus 1852, † 11 oktober 1859) en H. Heykamp (8 juni 1858 provisor) II:36²⁴⁸. Na overlijden Spit bisschop van Haarlem benoemd, die na drie maanden bedankt, werd dan Heykamp de eenige provisor II:37²⁴⁹. Collegekas tot 1852 bewaard te Utrecht (één sleutel aartsbisschop, één sleutel provisor van Werckhoven²⁵⁰ II:37²⁵¹). Loos, aartsbisschop geworden, wil de fout herstellen. Alle fondsen in kist of brandkast; financiële commissie van vier leden, van wie elk een sleutel. Administrator kende Heykamp in niets; hij was tegen voorstel, waarin hij wantrouwen zag. Alle andere leden stemden er mede in. De laatste vergadering uiterst gespannen; niet doorgezet wijl Spit “dood op de lippen”; stierf één maand daarna II:37,38²⁵². Heykamp

²⁴² Theodorus van der Croon (1668-1739), pastoor van de H. Johannes de Doper te Gouda, aartsbisschop van Utrecht.

²⁴³ [H. Loos], *Onze toestand ... Eerste stuk* (noot 29), p. 5.

²⁴⁴ [H. Loos], *Aan wie behoort het hoofdbestuur* (noot 22), p. 6.

²⁴⁵ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28).

²⁴⁶ *Onze toestand ... Derde stuk* (noot 81), p. 160.

²⁴⁷ Idem, p. 161.

²⁴⁸ [H. Loos], *Aan wie behoort het hoofdbestuur* (noot 22), p. 36.

²⁴⁹ Idem, p. 37.

²⁵⁰ Arnoldus Stanislaus van Werckhoven (1779-1852), pastoor van de H. Gertrudis te Utrecht.

²⁵¹ [H. Loos], *Aan wie behoort het hoofdbestuur* (noot 22), p. 37.

²⁵² Idem, p. 37-38.

stelde zich in het bezit; in vergadering 8 mei 1860 (p. 25) met algemene stemmen besloten tot doorzetting voorstel; van de commissie zouden twee provisoren zijn II:43²⁵³. Provisor Heykamp geen bezwaren. Er wordt hieraan echter niet voldaan; de rekening wordt wel overgelegd doch niet de fondsen; eerst uitvluchten; ook na aanschrijving aartsbisschop; rekening niet geteekend. Weigert ten slotte om fondsen over te geven II:39²⁵⁴; (Doch was op voorstel provisor Heykamp bepaald dat fondsen te Utrecht zouden bewaard worden X:83²⁵⁵) (Een conferentie van geestelijken wordt in het kapittel 2 juli 1862 afgeraden V:9²⁵⁶). Het kapittel roept daarop de tusschenkomst van den rechter in en eischt verordening van provisor tot het doen van rekening en verantwoording en na vaststelling van hetzelfde afgeven van het fonds en stelt deze actie in als lastgever van den provisor overeenkomstig art. 1829 BW, daar anders het geding een verbazende omvang zou hebben verkregen X:83²⁵⁷. Deze actie, waarbij de eene bisschop de andere ging dagvaarden, lokte een storm uit, waartoe onder andere een brochure van 1863 (zie nr. III²⁵⁸) krachtig aanleiding gaf en waarin geyverd wordt voor verzoekschriften aan de aartsbisschop om het proces te staken, opdat niet het geld der klerczy aan een regtsgeding verslonden wordt (III:16). In een conferentie van vijf kanunikken, twee vicarissen Haarlem, president Karsten en een aantal pastoors, gehouden te Rotterdam 27 en 28 januari 1867 wordt deze quaestie uitvoerig besproken (V:8-21²⁵⁹). In 1867 wijst daarop de rechtbank vonnis (X:83-84 analyse²⁶⁰). (Documenten Loos of proces voeren geoorloofd. Volgens sommigen mag bisschop wel zuchten, niet dwingen cf. mgr. Broekman²⁶¹ X:102²⁶²).

²⁵³ Idem, p. 43.

²⁵⁴ Idem, p. 39.

²⁵⁵ *Onze toestand ... Derde stuk* (noot 81), p. 83.

²⁵⁶ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mededeeling ...* (noot 113), p. 9.

²⁵⁷ *Onze toestand ... Derde stuk* (noot 81), p. 83.

²⁵⁸ [Eenige leden der Klerczy], *Eene ernstige vraag aan de leden der Oudbisschoppelijke Klerczy, zoo geestelijken als leeken* [s.1.] [1863].

²⁵⁹ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mededeeling ...* (noot 113), p. 8-21.

²⁶⁰ *Onze toestand ... Derde stuk* (noot 81), p. 83-84.

²⁶¹ Adrianus Johannes Broekman (1724-1800), president van het Seminarie, bisschop van Haarlem.

²⁶² *Onze toestand ... Derde stuk* (noot 81), p. 102.

Wij bespreken thans de wederzijdsche standpunten en argumenten. Het seminariegeschil hangt tot op zekere hoogte samen met een meer algemeen geschil, het kapittelgeschil, waaromtrent mgr. Loos en president Karsten een fundamenteel verschillend standpunt innemen. (p. 26)

Volgens president Karsten is het kapittel (Leer Karsten I:2-5²⁶³) bij het leven van den bisschop een louter raadgevend lichaam, een consilium. De bisschop zelf heeft de beslissing en de kanunikken zijn louter zijn adviseurs. Historisch zijn soms meer bevoegdheden uitgeoefend, hetgeen president Karsten verklaart:

a) Door de vereeniging vicariaat en kapittel. Tusschen beide bestaat volgens de aanhangers van president Karsten een fundamenteel verschil, o.a. ook door pastoor Verhey (II^a)²⁶⁴ scherp geaccentueerd; cf. V:18,19²⁶⁵ (19!!).

Het Vicariaat vertegenwoordigt den ordinarius, kan door den vicaris naar goedvinden worden ingesteld en opgeheven en hij kan er zooveel macht aan toekennen als hij wil. Het Vicariaat handelt in naam van den vicaris, desnoods tijdens diens leven. (Het heeft een potestas delegata, kan veel macht hebben bij leven vicaris). Het kapittel vertegenwoordigt de geestelijkheid; het kapittel kan niet door den bisschop worden afgezet; moet soms raadgeven, ook tegen de zin van den bisschop, is echter slechts een raad en wordt pas zelfstandig na den dood van den bisschop. Het kapittel heeft natuurlijke rechten. Aldus pastoor Verhey (II^a)²⁶⁶. (Kapittel repraesenteert geestelijkheid. Dit is van belang voor Haarlemse bisschopsquaestie. Bij vervallen kapittel keert recht tot geestelijkheid terug!!).

Onder Rovenius²⁶⁷ bestond nu eerst Vicariaat plus vijf kapittelen; dit bestaand Vicariaat wordt dan echter uitgebreid met kanunniken en andere leden; aan dit geamplieerd Vicariaat worden dan de rechten van een gewoon kapittel toegekend, onder de naam van "zeker vicariaat" (Vicariatum quemdam) om den gehate naam kapittel te vermijden. Het zijn dus dezelfde personen doch onderscheid moet worden wanneer het lichaam optreedt als Vicariaat en wanneer als College! Deze (p. 27) dub-

---

²⁶³ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28), p. 2-5.

²⁶⁴ *Vrijmoedige gedachten* (noot 21).

²⁶⁵ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mededeeling ...* (noot 113), p. 18-19.

²⁶⁶ *Vrijmoedige gedachten* (noot 21).

²⁶⁷ Philippus Rovenius (1575-1651), Apostolisch Vicaris.

bele functie bestaat slechts zolang de aartsbisschop tevens apostolisch vicaris is en houdt dus kort na de scheuring ($\pm$ 1705) op. Dan gaan rechten van het vicariaat verloren en blijft het kapittel (Oprichtingsacte Rovenius: consiliis I:6²⁶⁸ Cf. I:24²⁶⁹ [doorlezen!]).

b) De sedes vacans duurt dan zolang, en dan heeft het kapittel vele rechten. Het kapittel is aan de vele rechten gewoon geraakt; wanneer een bisschop optreedt (Steenoven²⁷⁰ stierf spoedig), tracht deze de bevoegdheden van het kapittel weer tot natuurlijke grenzen te beperken waarom strijd ontstaat met Barchman Wuytiers. Het kapittel heeft dan wel lange tijd veel macht uitgeoefend.

α) doch onder protest aartsbisschop

β) het heeft dezen acte moeten herroepen op aandrang Varlet II^a:10²⁷¹.

Leer Loos over bisschop en kapittel VII:81²⁷². Geestelijken en kapittel hebben op bisschop grote invloed (Documenten I:7-64²⁷³). (kapittel ook recht bij leven bisschop Dupac²⁷⁴ enz. celu I:45²⁷⁵ Broedersen) (Codde²⁷⁶ behandelt alles met kapittels I:38-40²⁷⁷) (Neercassel²⁷⁸ indirecter I:36²⁷⁹; palladium ecclesiae nostrae I:36²⁸⁰); niet slechts adviesgevers. De scheiding van Vicariaat en kapittel speelt de ultramontanen in de kaart. (Verg. Rovenius celu I:24²⁸¹ [Vicariaat]. Consiliare meer beteekenissen; Concilie Utrecht 1763 zegt dat deze reegels [van Neercassel overgenomen]

²⁶⁸ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28), p. 6.

²⁶⁹ Idem, p. 24.

²⁷⁰ Cornelis Steenoven (1662-1725), aartsbisschop van Utrecht gekozen 1723, gewijd 1724.

²⁷¹ *Vrijmoedige gedachten* (noot 21), p. 10.

²⁷² [H. Loos], *Onze toestand ... tweede stuk* (noot 27), p. 81.

²⁷³ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28), p. 7-64.

²⁷⁴ ? Gabriel Dupac de Bellegarde (1717-1789), Franse jurist die uitweek naar de Noordelijke Nederlanden, schreef een geschiedenis van de kerk van Utrecht.

²⁷⁵ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28), p. 45.

²⁷⁶ Petrus Codde (1648-1710), Apostolisch Vicaris.

²⁷⁷ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28), p. 38-40.

²⁷⁸ Johannes Baptista van Neercassel (1623-1686), Apostolisch Vicaris.

²⁷⁹ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28), p. 36.

²⁸⁰ Idem, p. 36.

²⁸¹ Idem, p. 24.

door het kapittel zijn uitgevaardigd I:3-5 noot²⁸² concilium heeft meer beteekenissen, senaat I:2vv²⁸³)

De eigenlijke seminarie-kwestie bevat twee vragen:

a) wie heeft het hoofdbestuur van het seminarie: de aartsbisschop (president Karsten) of het kapittel (aldus mgr. Loos), waarvan de aartsbisschop het hoofd is (of is de deken het hoofd?).

b) Welke is de betrekking tusschen het bisdom Haarlem en ons seminarie te Amersfoort?

Hoofdbestuur

Het eene standpunt is dat van aartsbisschop Barchman Wuytiers, later ook ingenomen door aartsbisschop van Santen en president Karsten. (p. 28) De inrichting te Amersfoort is een seminarie, en als zoodanig een bisschoppelijk seminarie, waarvan dus het hoofdbestuur aan den aartsbisschop behoort. (cf. Karsten II:6²⁸⁴) (Barchman Wuytiers: plenam seminario formam latet I^b:11²⁸⁵).

a) Het Seminarie is niet gesticht door het kapittel, maar op initiatief van eenige Amsterdamsche pastoors door de milddadigheid der gelovigen; vergelijk brief Doncker²⁸⁶ etc. in Bijlagen I^a²⁸⁷. Het kapittel weigert eerst te teekenen (Bijlage III²⁸⁸). Geen penningen van kapittel of Hoogenheuvel; president Willemaers²⁸⁹ (I^a Bijlage [I]²⁹⁰). (keuze Steenoven: voor een school volgens bedoeling Concilie van Trente IX:17²⁹¹)

---

²⁸² Idem, p. 3-5.

²⁸³ Idem, p. 2 e.v.

²⁸⁴ *Vrijmoedige gedachten* (noot 21), p. 6.

²⁸⁵ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28).

²⁸⁶ Theodorus Doncker (1670-1731), secretaris van Codde en vanaf 1711 pastoor van de H.H. Johannes en Willibrordus te Amsterdam.

²⁸⁷ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28).

²⁸⁸ Idem, bijlage 3.

²⁸⁹ Johannes Willemaers (1688-1748), eerste president van het Seminarie.

²⁹⁰ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28), bijlage 1.

²⁹¹ [J. Heykamp, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een derde mededeeling* (noot 101), p. 17.

b) Het is een Seminarie (cf. brief Doncker IX:19²⁹²) dat dus valt onder de regel van het Concilie van Trente voor de bisschoppelijke Seminararia.

c) De bisschop heeft een goddelijk recht op de opleiding en dit moet gerespecteerd, aldus bisschop Barchman Wuytiers Memorie I^b293

d) De bisschop had alles te zeggen bij het college te Keulen I^b:6-8²⁹⁴. Bij moeilijkheden zal provisor zich tot bisschop wenden! Vergelijk Lat. tekst gezag bisschop. Hij kan overbrengen; volgens primaire institutio heeft kapittel of Clerus er niets in te zeggen. Latere vorm te verklaren uit afwezigheid en nalatigheid bisschoppen, speciaal onder de la Torre²⁹⁵ II:7²⁹⁶.

e) Het kapittelbesluit van 6 juli 1728 is ongeldig;

1) provisor Kemp²⁹⁷ afwezig;

2) renitente archiepiscopo, hoewel hij presideert;

3) beslissing subreptitie verkregen I^b:5-6²⁹⁸ et praemature I^b:12²⁹⁹;

4) besluit later (1734?) ingetrokken! Varlet brief 5 juli 1733 (I^a Bijlage 8³⁰⁰) verwijt aanmatiging aan kapittel, tot bestuur kapittel wel met terzijdestelling aartsbisschop!

f) Van Leuven staat het wel anders; recht kapittel, doch waarom zou het te Amersfoort weer niet anders zijn? In alle opzichten verschil: buitenland enz. (Of van geestelijken cf. V:11-12³⁰¹) (Verhey: de stigters vicariaat en kapittel).

g) provisor plenissime potestas volgens Barchman Wuytiers; verantwoording aan bisschop

---

²⁹² Idem, p. 19.

²⁹³ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28).

²⁹⁴ Idem, p. 6-8.

²⁹⁵ Jacobus de la Torre (ca. 1608-1661), Apostolisch Vicaris.

²⁹⁶ [H. Loos], *Aan wie behoort het hoofdbestuur* (noot 22), p. 7.

²⁹⁷ Willibrord Kemp (1678-1748), pastoor van de H. Gertrudis te Utrecht en provisor van de humanistenscholen en het Seminarie te Amersfoort.

²⁹⁸ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28), p. 5-6.

²⁹⁹ Idem, p. 12.

³⁰⁰ Idem, bijlage 8; het argument is hier echter niet in te lezen.

³⁰¹ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mededeeling* ... (noot 113), p. 11-12.

Loos: de inrichting te Amersfoort is een college ten aanzien waarvan stichting, enz. beslist. (Sommigen geven het de naam van Seminarie; houden ons aan naam in officiële stukken Loos II:35³⁰²). (Cf. Loos II:6³⁰³) (jaartallen Keulen enz. II:46-47³⁰⁴).

α) Is voortzetting Leuven Cf. provisor Broedersen. Hij werd provisor; aan hem werd volgens notulen kapittel opgedragen om College te stichten te Amersfoort. Geld uit kapittelkas. Historische continuïteit (anderen: op verzoek Kemp ervan protectie genomen I^a Bijlage 5³⁰⁵)

β) is college, onderscheiden van seminarie; cf. Van Espen; behoeft niet in academiestad (cf. I:22,23³⁰⁶) (academisch College) te zijn! Van Keulen? Ook Leuven geen betrekking tot Universiteit!

γ) Het recht altijd door kapittel uitgeoefend cf. formulier provisoraanstelling.

δ) Ook collegekas zorg Utrecht. Sem. dat te Keulen is (II:34³⁰⁷ ook onder Barchman Wuytiers - van Santen); ita usu receptum inveni, Neercassel 3 augustus 1663 I:35³⁰⁸, cf. I^b:3³⁰⁹.

ε) Besluit kapittel 1728; Memorie Broedersen. De afgedwongen herroeping wel doorgestaan I^b310 (cui archiepiscopus hic praesidet [Broedersen])

ζ) recht Leuven staat vast, ook aartsbisschop Barchman Wuytiers zelf ontkent het niet en wil daarom niet vragen wat daar geschiedde! ge-

---

³⁰² [H. Loos], *Aan wie behoort het hoofdbestuur* (noot 22), p. 35.

³⁰³ Idem, p. 6.

³⁰⁴ Idem, p. 46-47.

³⁰⁵ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28), bijlage 5.

³⁰⁶ Idem, p. 22-23.

³⁰⁷ [H. Loos], *Aan wie behoort het hoofdbestuur* (noot 22), p. 34.

³⁰⁸ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28), p. 35.

³⁰⁹ Idem, p. 3.

³¹⁰ Idem.

schiedenis bij Loos II:18,19³¹¹. (Keulen voortgezet door Leuven voortgezet door Amersfoort II:19.20³¹² cf. Kemp aan Varlet IX:28³¹³).

η) Het kapittel heeft regels vastgesteld volgens concilie van Utrecht 1763 Het is geen seminarie, het kan geen seminarie zijn II:22³¹⁴ (Vergelijking met Trente II:25³¹⁵) (Volgens Loos recht aan kapittel, anders Verhey II^a10,11?³¹⁶)

θ) proviseursn verantwoording schuldig aan kapittel cf. I^b:11³¹⁷.

ι) niet alleen voor as. geestelijken college (cf. Kemp). (p. 29)

Recht Haarlem Seminarie

Loos: Haarlem heeft hier nooit iets in te zeggen
Toen Amersfoort college opgericht / opheffing Hooge Heuvel, bestond Pulcheria te Leuven nog.

Mgr. van Stiphout³¹⁸ (brief 20 juni 1758 aan bisschop Meindaerts: “ik die niets in het collegie te zeggen hebben” [volgens president Karsten: bittere ironie!] IX:24³¹⁹);

Bisschop van Buul ontkent op gesticht, fondsen of medebestuur aanspraak te maken (24 april 1862) IX:14³²⁰;

(wel eenige geestelijken verzenden; advies gevraagd; In antwoord eenige Haarlemse pastoors IX:15vv³²¹);

Haarlemsche Pulcheria was tot 1746 (cf. antw. IX:19vv³²²) (bestond feitelijk in 1721 niet meer IX: 20);

---

³¹¹ [H. Loos], *Aan wie behoort het hoofdbestuur* (noot 22), p. 18-19.

³¹² Idem, 1863, p. 19-20.

³¹³ [J. Heykamp, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een derde mededeeling* (noot 101), p. 28.

³¹⁴ [H. Loos], *Aan wie behoort het hoofdbestuur* (noot 22), p. 22.

³¹⁵ Idem, p. 25.

³¹⁶ *Vrijmoedige gedachten* (noot 21), p. 10-11.

³¹⁷ [H. Loos], *Over het Vicariaat* (noot 28), p. 11.

³¹⁸ Johannes van Stiphout († 1777), bisschop van Haarlem.

³¹⁹ [J. Heykamp, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een derde mededeeling* (noot 101), p. 24.

³²⁰ Idem, p. 14.

³²¹ Idem, p. 15 e.v.

³²² Idem, p. 19 e.v.

wij zijn stichters; Fransche brief V:14,15³²³;

Aanhangers Karsten: Hoofdpunten brief Haarlemse pastoorsvergadering 1863 (IX:15,16³²⁴; V:8vv³²⁵)

- 1) Plan oprichting kweekschool door Amsterdamsche geestelijken beraamd IX:15³²⁶
- 2) Doncker maakt brief en vraagt onderteekening door Steenoven als algemeen vicaris IX:16³²⁷ geen kapittelgeld
- 3) één jaar bestaand, opgedragen aan kapittel in protectionem et tutelam IX:16³²⁸
- 4) Met vereenigde krachten nieuwe gesticht theol. IX:16³²⁹ Giften in beide bisdommen gevraagd IX:17³³⁰
- 5) Krys³³¹ en anderen praecipui auctores etc. (X:1³³²)
- 6) Gecombineerd Seminarie volgens Concilie van Trente IX:28³³³
- 7) Krys noemt zich: Seminarii ecclesiae Batavae provisor (dus gemeenschappelijk) IX:20³³⁴
- 8) Provinciaal Concilie Utrecht 1763 past regel toe op Seminarie
- 9) Beroep op goddelijk recht bisschop voor a.s. geestelijken IX:24³³⁵
- 10) Daar Haarlemsch capittel afgevallen, was tevens vicaris van Haarlem en bestuurde uit Haarlems (?) naam het Seminarie; Recht sluimert, doch verviel niet IX:22,23³³⁶

---

³²³ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mededeeling* ... (noot 113), p. 14-15.

³²⁴ [J. Heykamp, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een derde mededeeling* (noot 101), p. 15-16.

³²⁵ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mededeeling* ... (noot 113), p. 8 e.v.

³²⁶ [J. Heykamp, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een derde mededeeling* (noot 101), p. 15.

³²⁷ Idem, p. 16.

³²⁸ Idem, p. 16.

³²⁹ Idem, p. 16.

³³⁰ Idem, p. 17.

³³¹ Jacob Ignatius Krijs (1673-1724), pastoor van de H. Odulfus (de drie bonte kraaien) te Amsterdam.

³³² *Onze toestand* ... *Derde stuk* (noot 81), p. 1.

³³³ [J. Heykamp, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een derde mededeeling* (noot 101), p. 28.

³³⁴ Idem, p. 20.

³³⁵ Idem, p. 24.

³³⁶ Idem, p. 22-23.

- 11) Mgr. van Stiphout maakt een erfmaking (1771) zonder eenig be-
ding; zou anders wel hebben bedongen dat zijne kweekelingen ...
seminarie IX:24³³⁷
- 12) in Circulaires Steenoven 1720 en 1725, tevens vicaris V:10³³⁸ Cf.
Bijlagen
- 13) Schets (Loos!) bl. 17, 18 en korte bemerkingen kweekschool
V:10³³⁹
- 14) Is niet eigendom kapittel V:12,13³⁴⁰ (Rekening gedaan aan proviso-
ren!?)
- 15) Voor oprichting afzonderl. Seminarie V:16³⁴¹ (?)
- 16) brief Kemp en Akkoy³⁴² aan Dalenoort V:16³⁴³ (onafhankelijk van
kapittel)
- 17) Fondsen behoren aan beide bisdommen V:17³⁴⁴
- 18) Kapittel beroept zich op stichtingsacte Keulen nog voor proces
Brabant 1755 (V:19³⁴⁵)

---

³³⁷ Idem, p. 24.

³³⁸ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mede-
deeling ...* (noot 113), p. 10.

³³⁹ Idem, p. 10.

³⁴⁰ Idem, p. 12-13.

³⁴¹ Idem, p. 16.

³⁴² Godefridus Aegidius Ackoy († 1749), pastoor te Utrecht.

³⁴³ [J. Heykamp, C.H. van Vlooten, J.A. van Beek], *Onze toestand; Een tweede mede-
deeling ...* (noot 113), p. 16.

³⁴⁴ Idem, p. 17.

³⁴⁵ Idem, p. 19.

Tot op heden verschenen delen in de serie:

- 1 Drs F. Smit, Dr J. Visser en Mgr A.J. Glazemaker: *250 jaar Oud-Katholiek Seminarie*
- 2 Dr J. Visser: *De kandelaar van het licht*
- 3 Drs M.A. Haitsma: *De Rooms-Katholieken te Leiden van ongeveer 1650 tot de tweede helft van de achttiende eeuw*
- 4 Mr G.Chr. Kok: *Beknopte bibliografie van de geschiedenis van de Oud-Katholieke kerk van Nederland*
- 5 Dr P.J. Maan: *Chiliastische en charismatische stromingen en de Clerezy in het begin van de 19e eeuw*
- 6 Mr J.J. Hallebeek: *Communis omnium possessio et omnium una libertas (Twee opstellen over Thomas van Aquino)*
- 7 H.J.W. Verhey: *Naamlijst der pastoors van de Oud-Katholieke kerk*
- 8 Dr J. Visser: *Het ideaal van de 'Ecclesia Primitiva' in het Jansenisme en het Oud-Katholicisme*
- 9 Drs F. Smit: *Franse oratorianen en de Clerezy in de jaren 1752-1763*
- 10 Mr J.A.C. de Jonge: *Eenheid in conciliariteit*
- 11 Dr P.J. Maan en Dr J. Visser: *1931-1981: Vijftig jaren full communion tussen de Anglikaanse en Oud-Katholieke kerken*
- 12 Drs F. Smit: *Het hofje van Buytenwech te Gouda in de jaren 1684-1713 (Bijdrage tot de katholieke armenzorg in de 17e eeuw)*
- 13 Dr P.J. Maan: *1054 in het spanningsveld van Utrecht, Rome, Constantinopel en Canterbury*
- 14 C.E. Schabbing: *Verzuilingstendenties in de Oud-Katholieke kerk van Nederland*
- 15 Drs K. Ouwens: *De theorie van de pentarchie en het primaatschap in de kerk* (niet meer leverbaar)
- 16 Drs F. Smit: *De funtdaies van Sasbout en Pieter van der Dussen (1622-1752)*
- 17 Mr G.Chr. Kok: *Uit de geschiedenis van de Synode*
- 18 Lic. G. Theys: *Van Van 't Sestichhuis tot college van de hoge heuvel, 1633-1752* (niet meer leverbaar)
- 19 C. Tol: *Concelebratie, afscheidscollège 28 september 1985*
- 20 Dr M.F.G. Parmentier: *Vincentius van Lerinum, de beide Commonitoria*
- 21 Angela Berlis: *Gottes Haushalter - Der Bischof im Alt-Katholischen Kirchenrecht Deutschlands*
- 22 Dr M.F.G. Parmentier: *Het pastoraat aan katholieken tussen Vecht en Eem (1638-1646)*
- 23 Dr J.J. Hallebeek: *Over de oorsprong van jurisdictie*
- 24 Drs F. Smit: *Batavia Sacra*

- 25 Idelette Otten: *Uitblazing als aanblazing - Over het doven van de paaskaars in de christelijke eredienst* (niet meer leverbaar)
- 26 Joris Vercammen: *Vrouwen, mannen en macht in de kerk*
- 27 'De Haagse teksten' *Referaten en beschouwingen op de studiedagen 'Vrouw en kerkelijk ambt', 18-20 januari 1994*
- 28 Koenraad Ouwens: *Het Stukjesboek; Missen en Gezangen 1745-1803 De basis van het oud-katholieke kerklied in Nederland*
- 29 Jan Hallebeek: *Alonso "el Tostado" (c. 1410-1455) His doctrine on jurisdiction and its influence in the Church of Utrecht*
- 30 Christoph Schuler: *The Mathew Affair - The failure to establish an Old Catholic Church in England in the context of Anglican-Old Catholic relations between 1902 and 1925* (niet meer leverbaar)
- 31 Jan Hallebeek: *De 'Wondere Afscheidspreekens' van pater Daneels - Oudewater 1705*
- 32 Jan Visser e.a.: *Staat de kerk haar eigen boodschap in de weg?* (niet meer leverbaar)
- 33 M.G. Spiertz: *Op weg naar een rehabilitatie van Petrus Codde?*
- 34 Koenraad Ouwens en Adrie Paasen (red.): *Liturgievernieuwing in de Oud-Katholieke Kerk*
- 35 Martien Parmentier (ed.): *The Ecumenical Consistency of the Porvoo Document*
- 36 Mattijs Ploeger: *High Church Varieties - Three Essays on Continuity and Discontinuity in Nineteenth-Century Anglican Thought*
- 37 Jan Hallebeek (red.): *Gezag als gave - Gezag in de kerk in oecumenisch spanningsveld. Symposium op 13 december 2003*

De publicatieserie van de Stichting Oud-Katholiek Seminarie wordt uitgegeven onder verantwoordelijkheid van docenten en leden van het curatorium van deze stichting.

Redactie: Prof. Dr J.J. Hallebeek, Dr K. Ouwens, Mw A. Paasen

Administratie: Centraal Oud-Katholiek Boekhuis
Koningin Wilhelminalaan 3
3818 HN Amersfoort

ERRATUM

In de noten vanaf p. 37 wordt verwezen naar voorafgaande voetnoten. Gelieve in deze verwijzingen het genoemde nummer van de voetnoot te vermeerder met 105.

noot 1 = 106

noot 2 = 107

noot 3 = 108

etc.

ISBN 90-5787-090-8

9 799057 870902